อิทธิพลและความสำคัญของคัมภีร์มหาวงส์ในประเทศไทยโดยสังเขป

อาจารย์ รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล[*]

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคัมภีร์มหาวงส์

คัมภีร์มหาวงส์เป็นปกรณ์พิเศษประเภทวงส์ (คัมภีร์ทางประวัติศาสตร์) ซึ่งที่เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักบูรพคดี เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็คงจะเป็นเพราะเหตุผล 3 ประการคือ

1. เป็นวรรณคดีที่มีสำนวนอันสละสลวยไพเราะเข้าชั้นวรรณศิลป์
2. เป็นเอกสารที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์พุทธศาสนาเถรวาทในอินเดียตั้งแต่ศตวรรษที่ 1-3 เป็นอย่างดี ซึ่งทั้งนี้คัมภีร์มหาวงส์นั้นได้ดำเนินเรื่องตามคัมภีร์ทีปวงส์และส่วนที่เป็นพาหิรนิทานของคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย
3. เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์-โบราณคดีและพุทธศาสนาในลังกา

ได้มีการอธิบายสาเหตุที่มาของชื่อคัมภีร์มหาวงส์ในคัมภีร์วังสัฏฐปกาสินีไว้ว่า คัมภีร์มหาวงส์นั้นเป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงวงศ์แห่งพระพุทธเจ้า พระสาวกทั้งหลายผู้ทรงคุณอันประเสริฐและวงศ์พระราชาที่ยิ่งใหญ่[1] และคัมภีร์วังสัฏฐปกาสินียังได้บอกผู้รจนาคัมภีร์มหาวงส์คือพระมหานามเถระ ซึ่งพระมหานามเถระรูปนี้ได้จำวัดที่มหาปริเวณาวาส ที่สร้างโดยเสนาบดีฑีฆสันทะ[2]

สำหรับความคิดเกี่ยวกับตัวพระมหานามเถระ นักวิชาการบูรพคดีในอดีตได้มีแนวคิดแบ่งออกเป็น 2 แนวคือ

---

[*] อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

[1] Shridhar Vasudev Sohoni (ed), **The Mahāvaṃs Ṭikā**, (Patna:Nava Nalanda Mahavihara,1971),p24.

[2] Ibid. p643.

แนวคิดที่ 1 ซึ่งเสนอโดย G.Turnour ว่าพระนามเถระ แท้ที่จริงคือ พระปิตุลา (ลุง) ของพระเจ้าธาตุเสนะ โดย Turnour อ้างถึงตำนานปรำปราในลังกาที่เล่าว่าพระปิตุลาของพระเจ้าธาตุเสนะออกผนวชทรงพระนามว่า มหานาม และจำวัดอยู่ที่วัดปริเวณาวาส[3]

แนวคิดที่ 2 ขัดแย้งกับแนวคิดแรก ซึ่งเสนอโดย Malalasekera ว่าที่ G.Turnour เสนอไปทั้งหมดนี้ยังขาดเหตุผลในการสนับสนุน[4]และ Paranavitana เห็นว่าทั้งหมดที่ G.Turnour เสนอไปนั้นยังไม่ได้รับการพิสูจน์[5] ส่วน W. Geiger เสนอว่า พระมหาเถระผู้ประพันธ์มหาวงส์นี้เป็นคนละองค์กับพระมหานามปิตุลา โดยที่ W. Geiger ได้อ้างถึงในศิลาจารึกที่พุทธคยาซึ่งเป็นบัญชีพระภิกษุลังกาปรากฏชื่อมหานาม 2 ครั้ง W. Geiger เสนอว่ามหานามชื่อแรกคือ พระปิตุลาของพระเจ้าธาตุเสนะ แต่มหานามหลังคือ พระเถระที่รจนาคัมภีร์มหาวงส์[6]

B.C. Law ได้เสนอไว้ว่า ในปัจจุบันเชื่อกันว่าคัมภีร์มหาวงส์เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในฐานะคัมภีร์ฉบับปรับปรุงของคัมภีร์ทีปวงส์เพื่อให้มีสำนวนภาษาที่ไพเราะสละสลวยงดงามในเชิงวรรณศิลป์ แต่โดยคงเนื้อหาโดยรวมไว้ ทั้งนี้เพราะ ในคัมภีร์จุฬวงส์ กล่าวถึงพระเจ้าธาตุเสนะได้พระราชทานทองจำนวนพันกหาปณะเป็นการอุปการะให้มีการแต่งทีปิกาของคัมภีร์ทีปวงส์ (ทตฺวา สหสฺสํ เทเปตๆ ทีปวึสํ) ดังนั้นทีปิกาของทีปวงส์ก็คือคัมภีร์มหาวงส์[7]

ยังมีอีกประเด็นที่น่าสนใจ คือ คัมภีร์มหาวงส์นั้นเข้าข่ายบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่บางครั้งอาจจะมีการแทรกความคิดที่เป็นส่วนบุคคลของพระมหานามเข้าไปอันมิใช่วิสัยของพระสงฆ์ที่มายุ่งเกี่ยวซึ่งตามธรรมดามีข้อสิกขาบทห้ามไม่ให้พระภิกษุยุ่งเกี่ยวกับเรื่องการเมืองอยู่แล้ว แต่พระมหานามได้เลี่ยงสิกขาบทโดยแสดงจุดประสงค์ในการแต่งไว้ว่า

---

[3] George Turnour, Translation of the Mahavamsa Vol I (Ceylon:n.p.,1837),In troduction and p 14.

[4] G.P.Malalasekera, **The Pāli: Literature of Ceylon**, (Ceylon:M.D. Gunasena&Co.Ltd,1958),p 141.

[5] H.C.Ray (ed.), **History of Ceylon Vol I** (Colombo:Ceylon University Press, 1959),p 52.

[6] Wilhelm Geiger, **The Dīpavaṃsa and Mahāvaṃsa and thire Historical Development in Ceylon ,tr**. M.Coomaraswamy (Colombo:H.C. Cettle Government Printer,1908),p 41.

[7] BC.Law, **A History fo Pāli Literature**, Vol I, (London:n.p. 1932) p 514.

อิติ สุชนปฺปสาทสเวคตฺถาย กเต มหาวิเส

แปลว่า รจนามหาวงส์ เพื่อยังให้สาธุชนเกิดความเลื่อมใสและบังเกิดความสังเวช

ดังนั้นสาเหตุที่พระมหานามได้ประพันธ์คัมภีร์มหาวงส์ขึ้นนั้นไม่ได้มุ่งหมายที่จะให้เป็นวรรณคดีประวัติศาสตร์การเมือง แต่มุ่งที่จะให้เป็นวรรณคดีศาสนาเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเลื่อมใสและเข้าใจในพุทธศาสนา

คัมภีร์มหาวงศ์ในประเทศไทย

สำหรับการเข้ามาของคัมภีร์มหาวงส์ในประเทศไทยไม่สามารถชี้ชัดแน่นอนว่าจะเข้ามาเมื่อไร ถึงแม้ว่าในสมัยทวารวดีจะพบว่ามีอิทธิพลของคัมภีร์พุทธศาสนาจากลังกาทวีป เช่น เตลกฏาหคาถาในศิลาจารึกเนินสระบัว อรรถกถาธรรมบทตอนยมกปาฏิหาริย์วัตถุบนภาพสลักนูนต่ำ ซึ่งภาพหนึ่งอยู่ที่ด้านหลังฐานชุกชีพระศรีศากยมุนีวัดสุทัศน์ และอีกชิ้นได้มาจากอยุธยา ซึ่งปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร แต่ปัจจุบันก็ยังไม่พบร่องรอยของคัมภีร์มหาวงส์ในสมัยทวารวดีจึงเป็นการยากที่จะตอบได้ว่าในสมัยทวารวดีมีหรือไม่มี หลักฐานที่เก่าที่สุดเท่าที่ค้นพบในปัจจุบันที่ปรากฏร่องรอยของคัมภีร์มหาวงส์คือ ตามที่ ศ. ดร. ประเสริฐ ณ นคร เสนอว่าข้อความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้านที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่ว่า

กลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยมีความ เจ็บท้อง ข้องใจ มันจักกล่าวเถิงเจ้าเถิงขุนบ่อไร่ไปลั่นกะดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้[8]

ข้อความที่ปรากฏในศิลาจารึกน่าที่จะได้รับอิทธิพลเรื่องพระเจ้าเอลาฬทมิฬในคัมภีร์มหาวงส์ตามเนื้อความในฉบับแปลของ W. Geiger ดังนี้

At the head of his bed he had a bell hung up with a long 15 rope so that those who desired a judgement at law might ring it.[9]

---

[8] **จารึกสมัยสุโขทัย**, (กรุงเทพ : กรมศิลปากร,2528), หน้า 10.

[9] Wilhelm Geiger (tr.) **The Mahāvaṃsa** (London:The Pali Text Society,1964), p 143.

และจากข้อในความศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาเขมร (พ.ศ. 1904) ได้กล่าวถึงเรื่องราวของพระมหาธรรมราชา (ลิไท) พบกับมหาสามีสังฆราชที่ป่ามะม่วง[10] เหมือนกับเรื่องราวพระเจ้าเทวานัมปิยติสพบกับพระมหินทเถระที่ป่ามะม่วง[11]และในเรื่องราวที่เกี่ยวกับลังกาทวีปของคัมภีร์โลกทีปสารซึ่งรจนาโดยพระสังฆราชเมธังกรพระอาจารย์ของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) ก็ได้อิทธิพลมาจากคัมภีร์มหาวงส์และบางคาถาในโลกทีปกสารแต่งเลียนแบบมหาวงส์ ดูตัวอย่างในตารางเปรียบเทียบที่ 1

โลกทีปกสาร	มหาวงส์
อุฏฺฐาย อภิวาเทตฺวา ปลลงฺเก ตำ นิสีทิย สกฺกริตฺวาน นาคินฺโท ปุจฺฉิ อาคตเทสกำ ตสฺมึ วุตฺเต อโก ปจฺฉิ ตสฺส คมนการณำ วตฺวาธิการสพฺพำ โส สงฺฆสนฺเทสมพรวิ (โลกทีปกสาร, หน้า 456)	วุฏฺฐาย อภิวาเทตฺวา ปลลงฺเก ตำ นิสีทิย สกฺกริตฺวาน นาคินฺโท ปุจฺฉิ อาคตเทสกำ ตสฺมึ วุตฺเต อโก ปจฺฉิ เถราคมนการณำ วตฺวาธิการสพฺพำ โส สงฺฆสนฺเทสมพรวิ (ปริเฉทที่ 31: คาถาที่ 47-48)

ตารางเปรียบที่ 1

และในคัมภีร์โลกทีปกสารเมื่อจบแต่ละตอนพระสังฆราชเมธังกรได้เขียนสรุปว่า "อิติ สุชนะปสาทสำเวคตถาย กเต โลกทีปกสาเร" ซึ่งข้อความที่ยกมานี้ได้รับอิทธิพลจากข้อความสรุปของคัมภีร์มหาวงส์ที่ปรากฏในตอนท้ายทุกปริเฉท

ในอาณาจักรล้านนาคัมภีร์มหาวงส์ก็ได้ให้อิทธิพลต่อวรรณคดีบาลีที่ประพันธ์โดยพระภิกษุชาวล้านนา เช่น คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์[12] คาถาบางคาถาในคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ได้มาจากคัมภีร์มหาวงส์ และในคัมภีร์จักรวาฬทีปนีซึ่งประพันธ์โดยพระสิริมังคลาจารย์ซึ่งได้อ้างและยกข้อความจากคัมภีร์มหาวงส์ไว้หลายแห่งเช่นเดียวกัน[13]

---

[10] **จารึกสุโขทัย** ,หน้า 234-235.

[11] Wilhelm Geiger (tr.), **The Mahāvamsa,** p 91-92.

[12] สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ,"คำนำคัมภีร์มหาวงส์", **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์เล่ม1 คัมภีร์มหาวงส์** (กรุงเทพ : กรม ศิลปากร,2534)หน้า (18).

[13] พระสิริมังคลาจารย์, **จักกวาฬทีปนี** แปลโดย ทินกร ทองเสวต (กรุงเทพ:กรมศิลปากรม 2523) หน้า 88-90.

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้มีบางท่านเสนอว่าฉากยุทธหัตถีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับพระมหาอุปราชา ได้รับอิทธิพลจากฉากการทำยุทธหัตถีระหว่างพระเจ้าทุฏฐคามนีอภัยกับพระยาเอลาฬทมิฬ[14] และในสมัยอยุธยาคงจะมีการแปลคัมภีร์มหาวงส์ แต่ปรากฏว่าเอกสารใบลานที่เก็บรักษาไว้ในแผนกบริการหนังสือตัวเขียนและจารึก กองหอสมุดแห่งชาติ ไม่พบว่ามีคัมภีร์มหาวงส์ฉบับแปลที่ระบุศักราชแน่ชัดว่าจารขึ้นในสมัยอยุธยา ทั้งนี้อาจจะเป็นไปได้ว่าคัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลในสมัยอยุธยาอาจและจะหลงอยู่ตามวัดแถบหัวเมือง หรืออาจจะสูญหายไปคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 แล้ว

คัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลพระยาธรรมปรีชา

อาจเป็นไปได้ว่าในครั้งสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี คัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลในสมัยอยุธยาคงจะหาไม่พบในขณะนั้น ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ซึ่งในขณะนั้นมีบรรดาศักดิ์เป็นที่พระยาธรรมปโรหิตเป็นผู้เรียบเรียงในปี พ.ศ. 2339 ตามความในบานแผนก ดังนี้

> *วัน 6 ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 6 จุลศักราช 1158 ปีมโรงอัฐศก สมเด็จพระบรมธรรมฤกมหาราชาธิราชเจ้า พระองค์เป็นสาสนูปถัมภกยกพระพุทธศาสนาเสด็จออก ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานหมู่มุขมนตรีกระวีราชปโรหิตาจารย์เฝ้าพระบาทบงกชมาศจึงมีพระราชบริหารดำรัสสั่งขุนสุนทรโวหารผู้ว่าที่พระอาลักษณ์ให้ชำระเรื่องพระมหาวงส์ที่ราชบัณฑิตย์แต่งทูลเกล้าฯ ถวายให้ถูกต้องตามวาระพระบาลี พระยาธรรมปโรหิตแต่ง ขุนสุนทรโวหารผู้ว่าที่พระอาลักษณ์ชำระแล้ว ดำรัสสั่งให้เชิญไปผเดียงปฤกษา สมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะ เห็นพร้อมกัน*[15]

---

[14] พิเศษ เจียมจันทร์พงษ์, "เจดีย์ยุทธหัตถีมีจริงหรือ" **เจดีย์ยุทธหัตถีมีจริงหรือ** (กรุงเทพ : ศิลปวัฒนธรรม,2539), หน้า 118-126.

[15] พระยาธรรมปรีชา (แปล), "คัมภีร์มหาวงส์" **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์เล่ม 1** (กรุงเทพ : กรมศิลปากร,2534) หน้า 1.

ผู้เขียนสันนิษฐานว่าเนื่องจากคัมภีร์มหาวงส์เป็นปกรณ์สำคัญมาตั้งแต่อดีต เมื่อคราวสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นเป็นพระนครในปี พ.ศ. 2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงได้ฟื้นฟูงานอักษรศาสตร์ที่เคยมีในอดีตให้ครบถ้วน โดยเริ่มจากการชำระไตรภูมิโลกยวินิจฉัย สำนวนที่ 1 ในปี พ.ศ. 2326[16] แปลคัมภีร์รัตนพิมพวงส์ในกลางปี พ.ศ. 2331[17] และในปลายปีเดียวกันนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สังคายนาพระไตรปิฎก[18] และในปี พ.ศ.2338 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีการชำระพระราชพงศาวดาร 3 ฉบับ คือ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) และพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัต วัดพระเชตุพน ฯ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี (ฉบับ พันจันทนุมาศ [เจิม])[19] จะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2338 เหมือนเป็นปีแห่งการชำระพระราชพงศาวดารไทยและในปีถัดมา พ.ศ. 2339 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชำระคัมภีร์มหาวงส์จึงดูเหมือนในปี พ.ศ. 2338 เป็นปีที่ชำระพระราชพงศาวดารไทยให้เสร็จสิ้นก่อน พอปีรุ่งขึ้นจึงให้มีการชำระคัมภีร์มหาวงส์ซึ่งถือว่าเป็นพงศาวดารลังกาและอาจเป็นไปได้ว่าการชำระคัมภีร์มหาวงส์เป็นโครงการต่อเนื่องจากการชำระพระราชพงศาวดาร และถ้าเปรียบเทียบกับวรรณคดีบาลีที่มีการฟื้นฟูในรัชกาลที่ 1 ก็ถือว่าคัมภีร์มหาวงส์เป็นโครงการที่ 3 โดยโครงการที่ 1 คือ แปลคัมภีร์รัตนพิมพวงส์ เหตุผลที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้แปลคัมภีร์รัตนพิมพวงส์ก่อนเพราะถือว่าเป็นประวัติพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) โครงการที่ 2 คือ ชำระพระไตรปิฎกด้วยถือว่าเป็นบันทึกคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าของพุทธศาสนาเถรวาท เพราะฉะนั้น ในสมัยรัตนโกสินทร์ได้ให้ความสำคัญของคัมภีร์มหาวงส์เป็นอย่างมาก [เราไม่อาจที่จะตอบได้ว่าคราวที่ทำสังคายนาพระไตรปิฎกในปี พ.ศ. 2331 มีการแปลคัมภีร์มหาวงส์หรือไม่ ถึงแม้ว่าจะมีการแปลคัมภีร์ต่างๆ ขึ้น

---

[16] นิยะดา เหล่าสุนทร. **การฟื้นฟูอักษรศาสตร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** (กรุงเทพ:แม่คำผาง,2539), หน้า 16.

[17] เรื่องเดียวกัน,หน้า 60.

[18] สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **เรื่องประวัติวัดมหาธาตุ** (กรุงเทพ:หอพระสมุดวชิรญาณ,2461) หน้า 21.

[19] นิยะดา เหล่าสุนทร, **การฟื้นฟูอักษรศาสตร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** . หน้า 121-159.

ซึ่งตามบัญชีมี 56 คัมภีร์เท่านั้น[20] และปัจจุบันก็ไม่ทราบว่าบัญชีนี้อยู่ที่ใด ในจำนวน 56 คัมภีร์ แต่ก็พอทราบได้แค่บางคัมภีร์ คือ ชินกาลมาลินี ทีปวงส์[21] ปาฏิโมกข์[22] และจตุราสีติสสสหัสสธัมมักขันธวัณณนา[23] ทั้ง 4 คัมภีร์ก็ไม่ทราบได้ว่าใช้เกณฑ์อะไรจึงเลือกแปล ดังนั้นจึงไม่นับคัมภีร์ที่แปลขึ้นในคราวสังคายนาพระไตรปิฎก ในบัญชีแผนกบริการหนังสือตัวเขียนและจารึกกองหอสมุดแห่งชาติพบเพียงแต่ว่ามี คัมภีร์มหาวงส์ฉบับครูเดิม ภาษาบาลี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสร้างปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ในหอพระมณเฑียรธรรม (โดยมีเลขทะเบียน 811 ตู้ 7 ชั้น 3 และ 811 ตู้ 8 ชั้น 1)

เนื่องจากผู้ชำระคัมภีร์มหาวงส์ คือ พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ซึ่งท่านได้รับราชการในกรมพระอาลักษณ์มาแต่ครั้งรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี และในกลางรัชกาลนี้ท่านก็ได้กราบบังคมทูลลาอุปสมบทที่วัดหงส์รัตนาราม และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงสมณศักดิ์พระราชาคณะที่พระรัตนมุนี ต่อมาเมื่อสถาปนาราชวงศ์จักรี ท่านได้สึกกลับมารับราชการในกรมพระอาลักษณ์ตามเดิม ในปีที่ 3 ของรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ท่านได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ที่พระยาธรรมปโรหิตจางวางกรมราชบัณฑิตย์ ในปี พ.ศ. 2331 ท่านได้แปลคัมภีร์รัตนพิมพวงศ์ และเป็นผู้อ่านประกาศเทวดาในคราวสังคายนาพระไตรปิฎก และในปี พ.ศ. 2339 ท่านจึงได้ชำระคัมภีร์มหาวงส์ ต่อมาท่านได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาธรรมปรีชาเจ้ากรมพระอาลักษณ์ จะเป็นปีใดนั้นไม่มีระบุแต่ควรที่จะก่อนปี พ.ศ. 2345 เพราะในบานแผนกของไตรภูมิโลกยวินิจฉัยออกนามท่านว่าเป็นพระยาธรรมปรีชา[24] ผู้เขียนคิดว่าในระหว่างช่วงระยะปี พ.ศ. 2339 ถึง พ.ศ. 2344 (รวม 5 ปี) ผลงานชิ้นสำคัญของท่าน คือชำระคัมภีร์มหาวงส์ และถ้ากล่าวย้อนไปถึง

---

[20] สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานหอพระสมุด** (กรุงเทพ:อักษรเจริญทัศน์,2512) หน้า 11. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระอินทเมธาญาณ (สะราคำ วัตถา) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 22 ตุลาคม 2512).

[21] ร.ต.ท. แสง มนวิทูร "คำนำชินกาลมาลีปกรณ์" **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์เล่ม 4** (กรุงเทพ: กรมศิลปากร, 2539), หน้า 199-200.

[22] ก่องแก้ว วีรประจักษ์ และคณะ, **สารนิเทศจากคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา** รายงานการวิจัยเสนอต่อกรมศิลปากร พ.ศ.2538 (เอกสารอัดสำเนา) หน้า 57.

[23] "จตุราสีติสหสฺสธมฺมกฺขนฺธวณฺณนา" หอสมุดแห่งชาติ, หนังสือใบลาน, อักษรขอม-ไทยเส้นจาร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับพระอนุชาธิราชโปรดเกล้า ฯ ให้สร้าง.

[24] นิยะดา เหล่าสุนทร, **การฟื้นฟูอักษรศาสตร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** , หน้า291-293.

ปีพ.ศ. 2331 ท่านแปลรัตนพิมพวงส์และมีส่วนร่วมในการสังคายนาพระไตรปิฎก จึงอาจเป็นไปได้ว่าในความดีความชอบข้างต้นประกอบกับความดีความชอบจากคราวชำระคัมภีร์มหาวงส์จึงอาจจะทำให้ท่านได้เลื่อนตำแหน่งเป็นที่พระยาธรรมปรีชาในราวปลายปี พ.ศ. 2339 จากประวัติของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) จะเห็นได้ว่าท่านมีความรอบรู้ในทางอักษรศาสตร์อย่างสูง ดังนั้นการแปลคัมภีร์มหาวงส์จึงเป็นลักษณะการแปลเสริมความคัมภีร์มหาวงส์บาลี โดยดูจากตารางเปรียบเทียบดังนี้

มหาวงส์ ฉบับพระยาธรรมปรีชา	มหาวงส์ ภาษาบาลี	Mahāvaṃsa Geiger
ในพระนพโลกุตรธรรมนั้นท่านเห็นด้วยจักษุญาณแล้ว จึงขึ้นไปอาราธนา ติสมหาพรหมลงมาเกิดในมนุษย์โลก คือพระโมคคัลลีบุตรดิสเถระกับพระเจ้าอโศกราชบพิตรว่า ท่านทั้งสองนี้จะได้กระทำตติยสังคายนาในอนาคตด้วยประการฉะนี้แล <u>สาสนปเวโส นิฏฐิโต</u> พระเจ้าอโศกราชเข้าในพระศาสนาจบเท่านี้ ปุเนกทิวสๆ เตสๆ ลๆ วปฬีชๆ วโรปิตนฺติ ในกาลวันหนึ่งสมเด็จพระเจ้าอโศกราชบพิตร ยังพระสงฆ์หกหมื่นรูปให้ฉันอิ่มไปด้วยสูปพยัญชนาหารมีโอชอันอุดมแล้วครั้นรุ่งราตรีสมเด็จพระอสันทมิตรราชเทวี ก็ยังพระสงฆ์ทั้งหกหมื่นให้ฉันอิ่มไปด้วยสูปพยัญชนาหารอันมีรสโดยอันควรเสร็จแล้ว พระภิกษุทั้งหลายกลับไปยังอาวาส (มหาวงส์,หน้า 112)	(282) หิตฺวา เสฏฺฐ์ พฺรหฺมวิมานมปิ มนุญฺญ์ เหตุจฺฉ์ โส สาสนเหตู นรโลกๆ อาคมฺมากา สาสนกิจจ์ กตกิจโจ โก นามญฺโญ สาสนกิจจมหิ ปมชเชติ. อิติ สุชนปฺปสาทสโวคตฺถาย กเต มหาวิเส ตติยธมฺมสงฺคีติ นามปญฺจโม ปริจฺเฉโท. (ปริเฉทที่ 3. คาถาที่ 282)	282 Nay, abandoning the high, the glorious Brahma-heven and coming down for the sake of the doctrine to the loathsome world of men, he, who had fulfilled his own duty, fulfilled the duties toward the doctrine. Who else verily may neglect duties toward the doctrine? Here ends the fifth chapter, called 'The Third Council', in the Mahāvaṃsa, compiled for the serene joy and emotion of the pious. (3. 282)
มนุษย์ในลังกาประเทศนั้น พระศาสนาทั้ง 3 คือ พระไตรปิฎก แลทางปฏิบัติแลมีมรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1 ดันเป็นพุทธโอวาทศาสนา แห่งพระตถาคตนี้จัดตั้งในลังกาประเทศเหตุดังนั้น ดูกรท้าวสักกรินทรเทวราช ดังตถาคตยินดีด้วย ท่านจงช่วยรักษาเจ้าวิชยราชกุมารกับทั้งบริวารแลลังกาทวีปให้ดี (มหาวงส์, หน้า 146)	(3) "วิชโย ลาพวิสยา สีหพาหุนรินฺทโช เอส ลงกมนุปฺปตฺโต สตฺตภจฺจสตานุโค" (4) "ปติฏฺฐิสฺสติ เหวินฺท ลงกายๆ มม สาสนๆ ตสฺมา สปริวารนฺตๆ รกฺข ลงกญฺจ สาธุกๆ" (ปริเฉทที่ 7. คาถาที่ 3-4)	'Vijaya, son of king Sīhabāhu, is come to Laṅkā form country of Lāla, together with seven hundred followers. In Laṅkā, O lord of gods, will my religion be established, therfore carefully protect him with his followers and Laṅkā' (7. 3-4)

มหาวงส์ ฉบับพระยาธรรมปรีชา	มหาวงส์ ฉบับภาษาบาลี	Mahāvaṃsa Geiger
เจ้าบัณฑุศากยราชกุมารผู้เป็นพระราชโอรสสมเด็จพระเจ้าอมิโตทนศากยราช อันสถิตอยู่ในเมืองกบิลพัสดุ์บุรี ตรัสถามโหราด้วยเหตุบ้านเมืองว่า ดูกรพระโหราจารย์ บ้านเมืองกบิลพัสดุ์แห่งเราไปภายหน้านี้จะมีอันตรายประการใดบ้าง พระโหราจารย์ทูลทำนายว่าสืบไปภายหน้าโน้น วิฬูฬภกุมารจะมาฆ่าพระเจ้าศากยราชทั้งหลาย อันตรายจะมีในเมืองกบิลพัสดุ์ เมื่อเจ้าบัณฑุกุมารแจ้งซึ่งโหราพยากรณ์ดังนี้ ก็พาพรรคพวกฝูงชนแห่งอาตมาทั้งสรรพทรัพย์โภคาข้าวของขึ้นสู่สำเภาอันใหญ่ ทำอุปเทศกิริยาจะไปค้าขาย ก็แล่นไปสู่ฝั่งคงคาข้างโน้น ยังคงให้ตกแต่งเมืองลงริมฝั่งคงคา แล้วก็เสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองนั้น ได้พระราชบุตร 7 พระองค์ นางราชธิดาผู้เป็นกนิษฐาน้องนั้น (มหาวงส์, หน้า 156)	(18) อมิโตทนสกกสฺส ปณฺฑสกฺโก สุโต อหุ ญตฺวา วินาสํ สกฺยานํ โส อาทาย สกํ ชนํ (19) คนฺตฺวา อญฺญาปเทเสน คงฺคาปารํ ตหึ ปุรํ มาเปตฺวา ตตฺถ กาเรสิ รชฺชํ สตฺต สุเต ลภิ (20) ธีตา กณิฏฺฐกา ภทฺทกจฺจานนามิกา สพฺพลกฺขณสมฺปนฺนา สุรูชา อภิปตฺถิตา (ปริเฉทที่ 8 : คาถาที่ 18-20)	A son of the Sakka Amitodana was the Sakka Pandu. Since he heard that the Sakyas would [shortly] be destroyed he took his followers with him and went to another tract of land on the further side of the Ganges and founded a city there and ruled there as king. (8 : 18-20)

มหาวงส์ ฉบับพระยาธรรมปรีชา	มหาวงส์ ฉบับภาษาบาลี	Mahāvaṃsa Geiger
อนึ่งบรรณาการข้าวสารสาลีอันขาวบริสุทธิ์ อันนกแขกเต้านำมาถวายนั้นหกพันเกวียน แลเครื่องบริวารวิเศษต่าง ๆ คือพระมหาสุวรรณรัตนสังข์ 1 พระมหาหิรัญรัตนสังข์ 1 กษัตริย์ 8 พระองค์ พราหมณ์ 8 คหบดี 8 นางกัญญา 8 พระเต้าน้ำทอง 8 พระเต้าน้ำเงิน 8 พระเต้าน้ำดิน 8 แลตระกูลอำมาตย์ 8 กับทั้งตระกูลเศรษฐี 8 แล้วจึงตรัสสั่งว่าท่านทั้งหลายจงราชาภิเษกซึ่งพระสหายแห่งเราด้วยเครื่องราชาภิเษกทั้งหลาย อันควรด้วยโบราณราชาภิเษก แลราชาภิเษกวิธีนั้นตรัสเทศนาไว้มีในพระอรรถกถาจุลสีหนาทสูตรในมัชฌิมนิกายแลสิงหลอรรถกถาฎีกาจารย์นำมาไว้ให้วิตถารในที่นี้ (มหาวงส์, หน้า 179)	(32) สุกาหฏานำ สาลีนำ สฏฐิวาหสตานิ จ อภิเสโกปกรณำ ปริวารวิเสสิตำ (33) ทตวา กาเล สหายสส ปณณาการำ นริสสโร ทูเต ปาเหสิ สทธมม ปณณาการมิมมปิ จ (34) "อหำ พุทธญจ ธมมญจ สำฆญจ สรณำ คโต อุปาสกตตำ เทเสสึ สกยปุตตสส สาสเน (35) ตวมปีมานิ รตนานิ อุตตมานิ นรุตตม จิตตมปสาทยิตวาน สทธาย สรณำ ภช" (ปริเฉทที่ 11 : คาถาที่ 32-35)	Sixty times one hundred waggon loads of mountain-rice brought thither by parrots, nay, all that was needful for consecrating a king, marvellous in splendour ; and sending these [things] in due time as a gift to his friend the lord of men sent envoys also with the gift of the true doctrine, saying : 'I have taken refuge in the Buddha, his Doctrine and his Order, I have declared myself a lay-disciple in the religion of the Sakya son ; seek then even thou, O best of men converting thy mind with (11: 32-35)

มหาวงส์ ฉบับพระยาธรรมปรีชา	มหาวงส์ ฉบับภาษาบาลี	Mahāvaṃsa Geiger
เจ้าธรรมาโศกราชบพิตรแก่พระเจ้าเทวานัมปิยดิส อันราชาภิเษกแล้วแต่ก่อนเป็นปฐมภิเษกในขึ้นค่ำหนึ่งเดือนอ้าย แล้วจึงกลับราชาภิเษกพระเจ้าลังกาอันมีราชหฤทัยข้องอยู่ที่จะให้เป็นสุขประโยชน์ แก่ชาวลังกาตามพระราชสารสั่ง สมเด็จพระเจ้าธรรมโศกราชบพิตรเป็นทุติยาภิเษกใหม่เล่า เมื่ออาจารย์ยังเรื่องราชพิธีราชาภิเษาสมเด็จพระเจ้าเทวานัมปิยดิสให้จบลงแล้ว จึงกล่าวคาถาที่สุดสรรเสริญเกียรติยศพระเจ้าเทวานัมปิยดิสเป็นอาทิดังนี้ เวสาเข นรปติ ปุณฺณมายเมวฺ ฯ ล ฯ อตฺตนานำ ชน สุขโท ภิสิญฺจีโส อันว่าสมเด็จบรมนรินทรเวทานัมปิยดิสราช อันมีพระนามว่าดิสนั้น บังอยู่ด้วยอุปบทบาลีว่าเทวานัมปิยดิส คือว่าหาใครเรียกว่าพระยาดิสก่อนไม่เรียกว่าพระยาเทวานัมปิยดิส (มหาวงส์, หน้า 182)	(40) เต มคคสิรมาสสส อาทิจนฺโททเย ทิเน อภิสิตฺตญฺจ ลงฺกินฺทำ อมจฺจา สามิภตฺติโน (41) ธมฺมาโสกสส วจนำ วตฺวา สามิหิเต รตา ปุโนปิ อภิสิญฺจึสุ ลงฺกาหิตสุเข รตำ (42) เวสาเข นรปติ ปุณฺณมายเมวฺ เทวานำปิยจโนปคูฬฺหนาโม ลงฺกายำ ปวิตตผีตอุสฺสวายำ อตฺตานำ ชนสุขโทภิเสจยี โสติ อิติ สุชนปฺปสาทสำเวคตฺถาย กเต มหาวำเส เทวานำปิยติสสาภิเสโก นาม เอกาทสโม ปริจเฉโท (ปริเฉทที่ 11 : คาถาที่ 40-42)	But the envoys most faithful to their king consecrated the ruler of Laṅkā, whose [first] consecration bad been held in the month Maggasira on the day when the moon first shows itself, fulfilling the charge of Dhammāsoka, yet again as king, they rejoicing in the salvation of their king [conseerafed] him who rejoiced in the good fortune of Lanka. Thus on the full-moon day of the month Vesākba the ruler of min, in whose name was contained the words 'friend of the gods', bestowing good upon his people, held his consecration [as king] in Laṅkā, where in every place they held high festival. (11 : 40-42)

มหาวงส์ ฉบับพระยาธรรมปรีชา	มหาวงส์ ฉบับภาษาบาลี	Mahāvaṃsa Geiger
อันประเสริฐ ก็สำแดงพระธรรมเทศนาเทวทูตสูตร ในที่ประชุมแห่งบริษัทชาวพระนคร ลังกาทวีป แต่บรรดาที่มาสู่ที่ประชุม ได้สดับฟังพระสัทธรรมเทศนาเทวทูตสูตรนั้นก็มีจิตประสาทโสมนัสได้สำเร็จพระโสดาปัตติผลคณนาได้พันหนึ่ง ในกาลเมื่อจบพระสัทธรรมเทศนาพระมหานามเถระเจ้า เมื่อจะยังปริเฉทอันชื่อว่านครปเวสนให้จบลง ก็กล่าวปริโยสานคาถาว่า ลงกาทีเป โส สตฺถุกปฺโป อากปฺโป ฯ ล ฯ ทีปทีโปติอธิบายในบาทพระคาถาว่า พระมหามหินทเถระเจ้านั้นมีอากัปกิริยาในที่จะตั้งไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป เหมือนด้วยอากัปกิริยาแห่งสมเด็จพระบรมครูเจ้าเป็นกุศลบำรุงปัญญาให้แก่กล้า แล้วจึงว่ากล่าวสั่งสอนชักนำเข้าสู่ประตูพระนิพพานทีปทีโป พระผู้เป็นเจ้านั้นเป็นที่พึ่งแก่ชาวสีหลเป็นประทีปแก้วกำจัดมืด คือ อวิชชาให้ปราศจากสันดานแห่งชาวสีหล สำแดงพระสัทธรรมเทศนา ในที่ทั้งสอง (มหาวงส์, หน้า 199)	(63) สเถโร ตตฺถ คนฺตฺวาน มหาเถโร นิสีทิย โส เทวทูตสุตฺตนฺตํ กเถสิ กถิโก มหา (64) ตํ สุตฺวาน ปสีทึสุ นาครา เต สมาคตา เตสุ ปาณสหสฺสานฺตุ ปฐมํ ผลมชฺฌคา (65) ลงฺกาทีเป โส สตฺถุกปฺโป อกปฺโป ลงฺกาธิฏฺฐาเน ทฺวีสุ ฐาเนสุ เถโร ธมฺมํ ภาสิตฺวา ทีปภาสาย เอวํ สทฺธมฺโมตารํ การยี ทีปทีโปติ อิติ สุชนปฺปสาทสํเวคตฺถาย กเต มหาวํเส นครปฺปเวสนํ นาม จุทฺทสโม ปริจฺเฉโท (ปริเฉทที่ 14 : คาถาที่ 63-65)	The griat thera went thither with the [other] theras and when he had taken his seat, he, the eminent preacher, preahed the Devaduta-suttanta. When the townspeople, who were come together, heard it, they were filled with faith and a thousand pirsons among them attained to the first stage of salvation. When thus in the isle of Laṅkâ the peerless thera, like unto the Master on the protection of Laṅkã, had preacded the true doctrine in two places, in the speech of the island, he, the light of the island, thus brought to pass the descent of the true faith. Here ends the fourteenth chapter , called 'The Entry into the Capital', in the Mahāvaṃsa, complied for the serene joy and emotion of the pious. (14 : 63-65)

มหาวงส์ ฉบับพระยาธรรมปรีชา	มหาวงส์ ฉบับภาษาบาลี	Mahāvaṃsa Geiger
1 กัมโพลกวาปี 1 จาหนวาปี 1 รัตปาลกัณฑกวาปี 1 ดิสวัฒมานวาปี 1 เวลคังความปี 1 วิฐตวาปี 1 มหาคัลลกจิวรวาปี 1 มหาละทาสกะวาปี 1 กาลปาสาณวาปี 1 เป็น 16 ตำบลด้วยกัน แล้วให้ขุดซึ่งบรรพตวาปีแลมหามติวาปีอีก 2 อัน ในที่ใกล้คงคานั้น สมเด็จพระเจ้ามหาเสนราชพระองค์มาสั่งสมซึ่งกุศลแลอกุศลเป็นอันมาก ด้วยประการดังกล่าวมานี้ อันว่าพรรณนาด้วยเรื่องราวพระยามหาเสนราชอันเป็นที่สุดกษัตริย์ในลังกาทวีป อันพระอาจารย์เจ้ารจนาไว้ในคัมภีร์พระมหาวงส์ เพื่อจะยังสาธุชนผู้ฟังให้บังเกิดความเลื่อมใสแลสังเวช ก็จบเป็นคำรบ 38 ปริเฉท เมื่อจบสำเร็จเรื่องพระบาลีคัมภีร์พระมหาวงส์นี้ พระมหานามเถระเจ้าผู้รจนาคัมภีร์ จึงกล่าวคาถาปณิธานปรารถนาไว้ว่า ยं ปุญญ์ อันว่าบุญใดอันข้าพเจ้าได้ตกแต่ง (มหาวงส์, หน้า 471)	(48) กุมพาลกं วาหตญจ รตตมาลกณฑกมปิ ติสสวฑฒมานกं จ เวฬงควิฏฐิกมปิ จ (49) มหาคลลं จีรวาปี มหาทารคลลกมปิ จ กาฬปาสาณวาปิญจ อิมา โสฬสวาปิโย (50) คงคาย ปพพตวหं โส มหามาติญจ การยิ เอวं ปุญญมปุญญญจ สุพหุं โส อุปาจินิ (ปริเฉทที่ 37 : คาถาที่ 48-50)	The Kumbãlaka and the Vabana, besides the Rattamãlakaṇḍaka, the tank Tissavaḍḍhamãnaka, that of Velaṅgavitthi, that of Mabaãgallaka, the Cìra-tank and the Mabãdãragallaka and the Kãlapãsãṇa-tank. These are the sixteen tanks. On the Gaṅgã he built the great canal named Pabbatanta. Thus did he gather to himself much merit and much guilt. The Mahaãvamsa is ended. (37 : 48-50)

จากตัวอย่างที่ยกมาให้เห็นนั้นคือลักษณะเฉพาะของการแปลคัมภีร์มหาวงส์ฉบับพระยาธรรมปรีชาที่แปลแบบเสริมข้อความลงไป ศ.ดร.นิยะดา เหล่าสุนทร เสนอไว้ว่า ในปริเฉทที่ 1-5 ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับเหตุการณ์ในชมพูทวีป ในคัมภีร์มหาวงส์ฉบับที่พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) แปลนั้นข้อความได้ขยายจากของเดิมเป็นอย่างมาก เหตุที่เป็นเช่นนั้นเนื่องจากท่านมีความรอบรู้ทางภาษาบาลีและภาษาไทยอย่างสูง[25] ผู้เขียนกลับคิดว่าแท้ที่จริงคัมภีร์มหาวงส์ฉบับที่พระยาธรรมปรีชาแปลในปริเฉทที่ 1-5 ไม่ใช่แปลจากต้นฉบับคัมภีร์มหาวงส์ แต่อาศัยคัมภีร์วังสัฏฐปกาสินีฎีกาของคัมภีร์มหาวงส์เป็นหลักในการแปล เพราะเหตุผลต่อไปนี้

1. ปริเฉทที่ 1 ของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ไม่ได้เริ่มแปลที่บทปณามพจน์ที่ขึ้นต้นว่า "นมสฺสิตฺวาน สมฺพุทฺธํ สุสุทฺธํ สุทฺธวังสชฺ" ซึ่งเป็นปณามพจน์ของคัมภีร์มหาวงส์ แต่พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ได้แปลบทปณามพจน์อื่นจากนั้นจึงแปลปณามพจน์ที่ขึ้นว่า "นมสฺสิตฺวาน สมฺพุทฺธํ" เป็นแบบการแปลยกศัพท์ที่ใช้ต้นฉบับแปลจากคัมภีร์วังสัฏฐ-ปกาสินี โดยดูตัวอย่างจากตารางต่อไปนี้

มหาวงส์ของพระยาธรรมปรีชา	วังสัฏฐปกาสินี
สุทฺธวังสชฺ อันปรากฏในวงศ์พระเจ้าโอกากราชอันบริสุทธิ์ เนื่องมาแต่พระเจ้ามหาสมมติขัตติยวงศ์ (มหาวงส์, หน้า 12)	สุทฺธวังสชฺ ติ ปริสุทฺเธ โอกฺกากวังเส ชาโต อุปฺปนฺโน ติ สุทฺธวังสโช ตํ สุทฺธวังสชฺ ปริสุทฺเธ โอกากวังส (วังสัฏฐปกาสินี, หน้า 24)
ปวกฺขามิ ข้าพระพุทธเจ้ากล่าวด้วยประการวิเศษ (มหาวงส์, หน้า 12)	ปวกฺขามี ติ ปกาเรน วกฺขามิ วิเสเสตฺวา กถามิสฺสามี ติ อตฺโก (วังสัฏฐปกาสินี, หน้า 24)
มหาวังสํ ซึ่งคัมภีร์มหาวงส์อันเป็นประเวณีสืบวงศ์อันใหญ่ คือวงส์พระพุทธเจ้าพระสทฺธสวังสชฺ (มหาวงส์, หน้า 12)	มหาวังสํ ติ มหนฺตานํ วังโส ตนฺติ ปเวณิ มหาวังโส ตํ มหาวังสํ มหนฺตานํ วังสปเวณิ ติ อตฺโก (วังสัฏฐปกาสินี, หน้า 24)

ตารางที่ 3

---

[25] นิยะดา เหล่าสุนทร, **การฟื้นฟูอักษรศาสตร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** . หน้า 99.

2. ในปริเฉทที่ 3 ปฐมสังคีติ คาถาบทแรก ขึ้นต้นว่า ปญฺจเนตฺโต ชิโน ปญฺจจตฺตา ฬีสสมาสโม ฐตฺวา สพฺพานิ กิจฺจานิ, กตฺวา โลกสฺส สพฺพกา[26] พระยาธรรมปรีชาไม่แปลว่า อันว่าสมเด็จพระชินเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งปัญจเนตร ผู้ไม่มีใครเปรียบเทียบได้ พระองค์ได้ทรงกระทำสรรพกิจจานุกิจน้อยใหญ่ในโลกตลอดสี่สิบห้าพรรษา แต่การแปลของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ในปริเฉทที่ 3 กลับขึ้นต้นว่า "ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าอุบัติบังเกิดในมหาสมมติวงศ์ แลได้ตรัสกระทำพุทธกิจสำเร็จเสด็จเข้าสู่ปรินิพพานแล้ว"[27] ซึ่งข้อความที่พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) แปลจะตรงกับข้อในวังสัฏฐปกาสินี ดังนี้ ยสฺมา เอตสฺมิ ภควติ มหาสมฺมตวํเส อุปปชฺเชตฺวา สมฺโพธิปตฺวา โลกสฺย กตฺตพฺพํ สกลํ พุทฺธกิจฺจํ สมฺปเทตฺวา ปรินิพฺพุเต[28]

3. ในตอนจบของคัมภีร์มหาวงส์ปริเฉทที่ 4 ฉบับพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) มีคาถาเสริมท้ายว่า

อิติ ปนมมตีนำ ปฏิตฺตพฺพากนำ
ติภวหิตการานำ โลกพาโกรสานำ[29]

คาถาบทนี้ไม่ใช่คาถาในคัมภีร์มหาวงส์แต่เป็นคาถาในคัมภีร์วังสัฏฐปกาสินี[30]

4. ในปริเฉทที่ 5 ของคัมภีร์มหาวงส์ฉบับพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ตติยสังคีติ ซึ่งประกอบเนื้อหาย่อยที่มีระบุชื่อตอนท้ายทั้งหมด 5 คือ

1. อาจจริยกุลวาทกา
2. นิโครธสามเณรทัสน
3. ธัมมาโสกาภิเสก
4. สาสนปเวส (ดูตัวอย่างที่ 1 ในตารางเปรียบเทียบที่ 1)
5. โมคคัลลีปุตตเถร[31]

---

[26] มหานามเถโร, **มหาวโส ปฐโม ภาโค** , (กรุงเทพ : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2540) ,หน้า 12

[27] พระยาธรรมปรีชา (แปล) "คัมภีร์มหาวงส์" ,**วรรณกรรมรัตนโกสินทร์เล่ม 1** หน้า 79.

[28] Shridhar Vasudev Sohoni (ed), **The Mahāvaṃs Ṭikā**, p 109.

[29] พระยาธรรมปรีชา(แปล) "คัมภีร์มหาวงส์" **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์เล่ม 1** หน้า 79.

[30] Shridhar Vasudev Sohoni (ed), **The Mahāvaṃs Ṭikā,** p 134.

[31] พระยาธรรมปรีชา (แปล) "คัมภีร์มหาวงส์" ,**วรรณกรรมรัตนโกสินทร์เล่ม 1** หน้า81-138.

ซึ่งเนื้อหาย่อยของคัมภีร์มหาวงส์ฉบับพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) มิได้ดำเนินเรื่องตามคัมภีร์มหาวงส์แต่กลับไปดำเนินเรื่องตามคัมภีร์วังสัฏฐปกาสินี[32]

นอกจากปริเฉทที่ 1-5 แล้ว ปรากฏว่ามีปริเฉทอื่นอีกที่ได้ใช้คัมภีร์วังสัฏฐปกาสินีช่วย แต่น้อยกว่า ปริเฉทที่ 1-5 มาก เช่น

1) ในตอนท้ายของบางปริเฉทของคัมภีร์มหาวงส์ฉบับพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ไม่ได้แปลจบลงตรงที่ข้อความว่ารจนามหาวงส์เพื่อยังให้สาธุชนเกิดความเลื่อมใสและบังเกิดความสังเวช แต่ท่านกลับแปลว่าข้ออื่นเสริมเข้ามา ซึ่งข้อความที่เสริมเข้ามานี้นำมาจากคัมภีร์วังสัฏฐปกาสินี ดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

มหาวงส์ ฉบับพระยาธรรมปรีชา (แก้ว)	วังสัฏฐปกาสินี
ปริเฉทที่ 14 ทีปทีโป พระผู้เป็นเจ้านั้นเป็นที่พึ่งแก่ชาวสีหล เป็นประทีปแก้วกำจัดมืด คืออวิชชาให้ปราศจาก จากสันดานแห่งชาวสีหล (มหาวงส์, หน้า 199)	ทีปทีโป ติ ทีปสฺส ปติฏฺฐาภูโต อิมสฺส อวิชฺชนฺธการาภิภูตสฺส ทีปภูโต ติวา เอตฺถ อตฺโก (วังสัฏฐปกาสินี, หน้า 236)

ตารางเปรียบเทียบที่ 4

2) ในปริเฉทที่ 37 ของคัมภีร์มหาวงส์ฉบับแปลของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ท่านได้แปลจบที่คาถาที่ 50 แต่ท่านกลับได้เสริมข้อความเพิ่มซึ่งข้อความที่เสริมขึ้นได้นำมาจากคัมภีร์วังสัฏฐปกาสินีดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

---

[32] Shridhar Vasudev Sohoni (ed), **The Mahāvaṃs Ṭikā**, p 134-204

มหาวงส์ ฉบับพระยาธรรมปรีชา (แก้ว)	วังสัฏฐปกาสินี
ยา อตฺถวณฺณนา อันว่าแก้ซึ่งอรรถอันใดแห่งพระคัมภีร์อันชื่อว่า ปทยปโทรุวงศ์นี้ อันพระอาจารย์เจ้ากระทำไว้ มยา อันข้าพเจ้าผู้เป็นมหาเถระมีนามบัญญัติอันครูหากถือเอาชื่อว่ามหานามเถระ มีปรกติอยู่ในบริเวณาวาส อันมีทีฆสันทะเสนาบดีสร้างถวาย ฉลาดในที่จะระลึกซึ่งจารีตอันตั้งอยู่ในวงศ์แต่ก่อน และข้าพเจ้านั้นมละเสียแล้วซึ่งสิงหลภาษา อันมีในอรรถกถาสิงหลอันเป็นภาษาเดิม (มหาวงส์, หน้า 472-473)	ยา เอตฺตาวตา มหาวํสตฺถานุสารณฺสเลน ทีฆสนฺเสนาปตินา การาปิตสฺส มหานาโม หิคฺรูหิ คหิตนามเธยฺเยน เถเรน ปุพฺพสีหลภาสิกาย สีหลฏฺฐกถาย ภาสนฺตรเมว อิวชฺชิย (วังสัฏฐปกาสินี, หน้า 643)

ตารางเปรียบเทียบที่ 5

และเมื่อพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) จบเรื่องมหาวงส์ตามฉบับของท่านก็จบลงที่ว่า มหาวํสวณฺณนา นิฏฺฐิตา แปลคัมภีร์มหาวงส์วัณณนา (คัมภีร์ที่อธิบายคัมภีร์มหาวงส์) จบสมบูรณ์ ซึ่งจริง ๆ แล้วพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ควรที่จะจบลงที่ว่า มหาวํโส นิฏฺฐิตํ แปลว่ามหาวงส์จบบริบูรณ์

จากเหตุผลข้างต้น ได้พิสูจน์ว่าพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ได้ใช้คัมภีร์วังสัฏฐปกาสินีฎีกามหาวงส์เป็นหลักในการแปลเพียงแต่ท่านจะตัดข้อความบางข้อความในคัมภีร์วังสัฏฐ-ปกาสินีที่เป็นเนื้อหาของไวยากรณ์ออกไปและฎีกาจารย์ที่พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) มักอ้างในคัมภีร์มหาวงส์ฉบับของท่าน ผู้เขียนสันนิษฐานว่าฎีกาจารย์บางท่านคือฎีกาจารย์ผู้ประพันธ์คัมภีร์วังสัฏฐปกาสินี ส่วนสาเหตุที่พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เลือกที่จะใช้คัมภีร์วังสัฏฐปกาสินีเป็นหลักในการแปลคงเป็นเพราะ

1. ตามธรรมดาการแปลภาษาบาลีที่เป็นคาถาก็ค่อนข้างที่จะยากอยู่แล้ว และถ้าเนื้อหายากต่อการเข้าใจก็ยิ่งลำบาก จึงจำเป็นต้องมีคู่มือในการแปล

2. ในเนื้อหาปริเฉทต้น ๆ เนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นประวัติศาสตร์อินเดียโบราณเสียส่วนใหญ่ ซึ่งคนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นบางครั้งอาจจะไม่เข้าใจ และถ้าเป็นความรู้เกี่ยวกับนิกายอื่น ๆ ในพุทธศาสนาคนต้นรัตนโกสินทร์ยิ่งไม่รู้จัก ดังนั้นถ้าพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) จะแปลจากคัมภีร์โดยไม่พึงคัมภีร์วังสัฏฐ-ปกาสินีฎีกามหาวงส์บางครั้งอาจทำให้ผู้อ่านคัมภีร์มหาวงส์ฉบับพระยาธรรม-ปรีชา (แก้ว)หรือผู้แปล คือพระยาธรรมปรีชา(แก้ว) เกิดความไม่เข้าใจ

ในคัมภีร์มหาวงส์ฉบับพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เมื่อท่านทราบว่า เนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์วังสัฏฐปกาสินีมีตรงคัมภีร์ใดข้อความที่เสริมเข้ามาที่ไม่ใช่มาจากคัมภีร์วังสัฏฐ-ปกาสินีอยู่ในคัมภีร์ใด ท่านก็จะระบุที่มาซึ่งมีรายชื่อต่อไปนี้

1.ธรรมบท	(หน้า 285)	8.อรรถกถาจุลสีหนาท	(หน้า 179)
2.กถาวัตถุ	(หน้า 137)	9.วังสมาลินี	(หน้า 319,678)
3.พุทธวงส์	(หน้า 473)	10.ฎีกาวังสมาลินี	(หน้า 251)
4.สุมังคลวิลาสินี	(หน้า 67)	11.ถูปาวงส์	(หน้า 473)
5.วิสุทธิชนวิลาสินี	(หน้า 92)	12.ชินกาลมาลินี	(หน้า 381)
6.สารัตถทีปนี	(หน้า 251)	13.สารสังคหะ	(หน้า 70)
7.สารัตถทีปนีฎีกา	(หน้า 258)		

มีบางครั้งที่พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ได้นำข้อความจากคัมภีร์อื่นแล้วมิได้ระบุแต่ก็พอหาที่มาได้ เช่นคัมภีร์ทีปวงส์และคีมภีร์ถูปาวงส์ โดยดูจากตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

นำมาจากคัมภีร์ทีปวงส์

มหาวงส์ ฉบับพระยาธรรมปรีชา	ทีปวงส์ภาษาบาลี	มหาวงส์ภาษาบาลี
พระองค์ (มุตตสิว) เสวยสมบัติได้ 16 ปี มีพระโอรส 10 พระองค์ ทรงพระนามว่า อภัยกุมาร 1 เทวานัมปิยดิส 1 อุติย 1 มหานาค 1 มหาสิง 1 มัตตกาภัย 1 สุรดิส 1 กิณ 1 อเสลเก้าพระองค์นี้พระมารดาเดียวกัน พระโอรสองค์หนึ่งนั้นมิได้ปรากฏพระนาม (มหาวงส์, หน้า 1750)	ปกุณฺฑสฺส อตฺรโช มุฏสิโว นาม ขตฺติโย อภโย ติสฺโส นาโค จ อุตฺติมุตฺตาภเยน จ มิตฺโค สิโว อเสโล จ ติสฺโส กิเลน เต ทส อนุฬา เทวี สีวลิ มุฏสิวสฺส ธีตโร (ปริเฉทที่ 11, คาถาที่ 7-8)	สฏฺฐิวสฺสานิ มุฏสิโว ราชา รชฺชมการยิ อนุราธปุเร วเร ลงฺกาภูวทเน สุเภ ตสฺส ปุตฺตา ทสาเหสุ อญฺญมญฺญนิเตสิโน ทุเว ธีตา จานุฬา กุลานุจฉวิกา อหุ เทวานมฺปิยติสฺโสติ วิสฺสุโต ทุติโย สุโต เตสุ มติสุ สพฺเพสุ ปุญฺญปญฺญาธิกา อหุ (ปริเฉทที่ 11, คาถาที่ 4-6)

ตารางที่ 6

(หมายเหตุที่มีตารางเปรียบเทียบ 3 ช่องเพราะต้องการชี้ให้เห็นว่าคัมภีร์มหาวงส์ฉบับพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ไม่ได้นำมาจากคัมภีร์มหาวงส์บาลีแต่จะนำมาจากคัมภีร์อื่น)

นำมาจากคัมภีร์ถูปาวงศ์

มหาวงส์ ฉบับพระยาธรรมปรีชา	ถูปาวงส์	วังสัฏฐปกาสินี
พระยากาลนาคเห็นซึ่งโสณุตตรเถรเจ้าจึงอุฏฐาการไปถวายอภิวาทล้างบาทยุคลอันอุดมแห่งพระผู้เป็นเจ้าด้วยสุคนธวารีอันมีกลิ่นหอมอาราธนา ให้นั่งเหนือบัลลังก์กระทำสักการะด้วยกุสุมาลา... ตรัสปราศรัยสนทนาถามถึงประเทศอันมา ว่าพระผู้เป็นเจ้ามาแต่ประเทศใดมาบัดนี้ด้วยกิจกังวลอันใด พระมหาเถระจึงว่าอาตมาแต่ลังกาทวีป ด้วยสมเด็จพระเจ้าลังกาชื่อทุฏฐคามนีอภัยพระองค์ทรงสร้างซึ่งพระเจดีย์สำเร็จแล้วจักได้บรรจุซึ่งพระบรมธาตุ จึงไว้ธุระแก่พระสงฆ์ทั้งปวงเพื่อจะให้นำพระบรมธาตุไป พระสงฆ์ 30 แสนสันนิบาตปรึกษาพร้อมกันในพระมหาวิหารบังคับ ให้อาตมาว่าพระบรมธาตุทั้งหลายมีอยู่ในสำนักแห่งพระยากาลนาค ให้อาตมา	เกน ปาเท โธวิตวา วณฺณคนฺธสมฺปนฺน กุสุเมหิ ปูเชตฺวา เอกมนฺตๆ นิสีทิตฺวา "กุโต อาคตตฺถ ภนฺเต" ติ ปุจฺฉิตฺวา "ตมฺพปณฺณิทีปโต อาคตมฺหา" ติวุตฺเต "กิมตฺถายา" ติ ปุจฺฉิ. มหาราช ตมฺพปณฺณิทีเป ทุฏฺฐคามณิอภยมหาราช มหาเจติยๆ กโรนฺโต ธาตุโย ภิกฺขุสงฺฆสฺส ภารมกาสิ, มหาวิหาเร ตีสมตฺตานิ ภิกฺขุสหสฺสานิ สนฺนิปติตฺวา "มหาถูปตฺถาย ชปิตธาตุโย มหากาฬนาครญฺโญ สนฺติเก ฐิตา. ตสฺส ตๆ ปวุตฺตี" กเถตฺวา ธาตุโย อาหรา" ติมๆ เปเสสๆ. ตสฺมา อิธาคโตสฺมีติ ตๆ สุตฺวา นาคราชา ปพฺพเต วิย อชฺโฌตฺถโฏ มหนฺเตน โทมนสฺเสน อภิภูโต เอวๆ จินฺเตสิ "มยๆ ปน อิมา ธาตุโย ปริหริตฺวา อปายโต มุจฺจิตฺวา สคฺเค นิพฺพตฺติสฺสามาติ อมญฺญิมหา อยๆ ปน	นิสีทิตฺวา สกฺการเมวๆ กตฺวา "กุโต โข อยฺโย อาคโตสี" ติ เถรๆ ปุจฺฉิ/ เตน วุตฺตๆ "สกฺกริตฺวาน นาคินฺโท ปุจฺฉิ อาคตเทสก" ติ/ **ตสฺมิ วุตฺเต** ติ ตสฺมิๆ อาคตปเทสมฺหิ, ตสฺมึ "ตมฺพปณฺณิทีปโต อาคโตมฺหิ มหาราชา" ติ วา วุตฺเต/ **วตฺวาธิการๆ สพฺพๆ โส สงฺฆสนฺเทสมพฺรวี** ติ มหาราช ตมฺพปณฺณิทีเป ทุฏฺฐคามนีอภยมหาราชา นาม ธมฺมิโก ธมฺมราชาโส มหาเจติยๆ การาเปนฺโต ธาตุๆ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ภารมกาสิ, "เตน สงฺโฆมๆ ตว สนฺติกๆ ธาตุๆ อาหรณตฺถาย เปเสสี" ติ เอวมาทิสพฺพมธิการๆ วตฺวา ปุพฺพเมว มหาราช "มหาถูเป นิธานตฺถๆ" ติ อาทิสงฺฆสนฺเทสๆ จ อโวจา ติ อตฺโถ/ อิถา ติ อิมสฺมึ ญาเชกนาคภวเน ตว ทตฺภคตา ธาต มหาถูเป นิธานตฺถๆ (วังสัฏฐปกาสินีหน้า 523)

เชิญเสด็จไปเพื่อจะได้บรรจุในพระบรมมหาสถูปนั้น เหตุดังนั้นอาตมจึงลงมาสู่สถานที่นี้... อันว่าพระยานาคินทร์เมื่อได้สดับซึ่งถ้อยคำพระมหาเถระเจ้าดังนั้น กอปรด้วยพระทัยโทมนัสเป็นกำลัง ประดุจมหาบรรพตภูเขาใหญ่มาทุ่มทับพระอุระไว้มั่นคง ทรงพระราชดำริว่าอาตมาสำคัญว่าได้ทำสักการบูชาซึ่งพระบรมธาตุทั้งหลายนี้แล้วจักพ้นอบายทุกข์ ไปเสวยสุขในฉกามาพจรสวรรค์เป็นเที่ยงแท้ (มหาวงส์, หน้า 390-391)	ภิกขุ มหิทธิโก มหานุภาโว (ถูปาวงส์, หน้า 219)	

ตารางที่ 7

(หมายเหตุที่ต้องเปรียบเทียบตาราง เพราะต้องการชี้ให้เห็นว่าคัมภีร์มหาวงส์ของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ไม่ได้แปลจากคัมภีร์มหาวงส์บาลีแต่นำมาจากคัมภีร์อื่นที่มีเนื้อหาและข้อความที่ขีดเส้นจะมีในคัมภีร์มหาวงส์ฉบับพระยาธรรมปรีชา (แก้ว))

และบางครั้งพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ก็ได้เพิ่มความคิดเห็นส่วนตัวไปเช่น

ตัวฉัตร กระทำซึ่งเขาพระสุเมรุให้เป็นคันกางกั้นได้ พระผู้เป็นเจ้านั้นสถิตสำราญอยู่ในธชะบริเวณวิหาร ในที่นี้พระบาลีว่า เถรๆ เรียกว่าพระโสณุตตรมหาเถระ ในพระบาลีคัมภีร์ชินกาลมาลินีนั้น มีพระบาลีว่าสามเณรๆ เรียกว่าพระโสณุตตรสามเณร พระบาลีทั้งสองคัมภีร์นี้ไม่ต้องกัน

แลพระสามเณรนั้นจะเรียกว่าเถระก็ควร เหตุว่าเถระศัพท์นี้แปลว่ามั่นได้แก่คุณธรรมวิเศษมีพระอรหันตคุณเป็นอาทิ แม้นบุคคลผู้ใดมีอายุมากแลน้อยก็ดี ถ้าทรงซึ่งพระอรหันตคุณแล้ว ก็ควรเรียกว่าเถระได้ พระยสะสวสงฆ์ทั้งหลายจึงบังคับซึ่งพระโสณุตตรเถระเจ้านั้นว่า[33]

เมื่อพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ได้แปลคัมภีร์มหาวงส์โดยอาศัยคัมภีร์วังสัฏฐปกาสินีเป็นต้นฉบับในการแปลบางปริเฉท และมีในบางครั้งมีการแปลเสริมความโดยอาศัยจากคัมภีร์อื่นเช่นทีปวงส์เป็นต้น เพราะฉะนั้นการจะหาที่มาของเรื่องราวบางเรื่องในไตรภูมิพระร่วง ว่ามาจากที่ใดนั้น จะนำคัมภีร์มหาวงส์ฉบับพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) มาศึกษาเพื่อที่จะพิสูจน์ไตรภูมิพระร่วงนำเนื้อความจากคัมภีร์มหาวงส์ไม่ได้ ควรที่จะนำคัมภีร์มหาวงส์ภาษาบาลีหรือฉบับที่ W.Geiger แปล เพราะบางตอนในคัมภีร์มหาวงส์ฉบับพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เป็นตอนที่เสริมเข้ามาจากที่อื่นเช่นกัน เช่นเรื่องนางอสันทมิตตาที่ปรากฏอยู่ในไตรภูมิพระร่วง ได้ปรากฏในคัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) นั้นจริง แต่ในต้นฉบับคัมภีร์มหาวงส์ภาษาบาลี และคัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลของ W.Geiger ไม่มี

ทั้งหมดนี้จะเห็นว่าเนื้อหาในปริเฉทที่ 1-5 ของคัมภีร์มหาวงส์ฉบับพระยาธรรมปรีชา(แก้ว) ได้อาศัยคัมภีร์วังสัฏฐปกาสินีฎีกามหาวงส์เป็นต้นฉบับเป็นหลักในการแปล แต่พอปริเฉทที่ 6-37 กลับไม่ได้ใช้คัมภีร์วังสัฏฐปกาสินีเป็นหลักในการแปล แต่จะใช้คัมภีร์อื่น ๆ ประกอบบ้าง แต่เนื้อหาตั้งแต่ปริเฉทที่ 6-37 (ยกเว้นบางปริเฉทเช่นปริเฉทที่ 31 เป็นต้น) การแปลคัมภีร์มหาวงส์ฉบับของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ไม่เสริมความมากนัก ทั้งนี้คงเป็นเพราะตั้งแต่ปริเฉทที่ 6-37 เนื้อหาเกี่ยวข้องกับลังกาทวีป และวรรณคดีบาลีทั้งหลายที่พรรณนาถึงลังกาทวีปก็จะแต่งขยายจากคัมภีร์มหาวงส์ทั้งนั้น ยกตัวอย่างเช่น รสวาหินี และถูปาวงส์ ดังนั้นการที่พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) จะแปลเสริมความก็ยากที่จะหาเนื้อเรื่องจากคัมภีร์อื่น ๆ มาเสริมได้

เมื่องานของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เป็นงานแปลแบบเสริมความ ดังนั้นในบานแผนกของคัมภีร์มหาวงส์ฉบับแปลของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) จึงมิได้ระบุว่าเป็นงานแปลแต่ระบุว่าเป็นการแต่ง และในเรื่องคัมภีร์รัตนพิมพวงส์ของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว)

---

[33] พระยาธรรมปรีชา (แปล) "คัมภีร์มหาวงส์" ,**วรรณกรรมรัตนโกสินทร์เล่ม 1** หน้า 381.

ซึ่ง ศ.ดร.นิยะดา เหล่าสุนทร ได้เสนอว่า แท้ที่จริงแล้ว พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ได้แปลแบบแปลเสริมความ[34] ในบานแผนกของคัมภีร์รัตนพิมพวงส์เองก็ระบุว่าเป็นงานแต่งมิได้ระบุว่างานแปล

บานแผนกรัตนพิมพวงส์

วันพฤหัสบดี เดือน 6 แรม 11 ค่ำ จุลศักราช 1150 ปีมะเมีย สัมเรธิเศก ข้าพระพุทธเจ้าพระยาธรรมปโรหิตแต่ง พระยาพจนาพิมล ได้เชิญไปเผดียงปรึกษาสมเด็จพระสังฆราช พระพิมลธรรม พระธรรม-อุดม พระพุทธโฆษาสิ้นทั้งเรื่อง เห็นพร้อมกันว่าต้องบาลีแล้ว[35]

และในผลงานชิ้นใดของนักปราชญ์ท่านอื่นที่เป็นงานแปลแท้จริง ท่านก็จะใช้ว่าแปล ดังเช่น ที่ระบุไว้ในบานแผนกของจันทสุริยคติทีปนี และบานแผนกของราชนิติ

บานแผนกจันทสุริยคติทีปนี

*วัน 2 ๅ 5 ค่ำ จุลศักราช 1165 ปีกุรเบญจศก เพลาเช้าเปน วันสงกรานต์ประถมวาระ สมเดจบรมธรรมฤกมะหาราชาธิราชเจ้า พระองคเปนบรมสาสนะนูปภมภก พระบรมชินสาศะนะทรงพระคุณธรรมอันประเสร็ฐ เสดจสถิตย ณ พระอุโบสถวัดพระศรีสรรเพชดา... พบจันทสูริยะคตีทีปนีผูกหนึ่งกับสองลานได้มาทูลเกล้าฯถวาย จึงทรงพระกรรุณามีพระราชปริหารดำหรัสสั่งให้ไปนะมัศการผะเดียงนิมนต์พระธรรมอุดม พระราชาคณะฉิศสรสังฆะปริณายะกาจารย์ณะวัดราชบูรณาราม **แปล**อรรถอธิบายเรียงความออก ข้าพระพุทธิเจ้าขุนโชตโหรไปกำกับสอบคัมภีร์โหราสาตถ์เสร็จ์แล้วเชิญไปนะมัศการปฤกษา สมเด็จพระสังฆราชกับพระพุทธพระพณรัตน พระพุทธโกษาจารย์*

---

[34] นิยะดา เหล่าสุนทร, **การฟื้นฟูอักษรศาสตร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช**_. หน้า 66.

[35] พระยาธรรมปโรหิต (แปล)"รัตนพิมพวงศ์" ตำนานพระแก้วมรกต (กรุงเทพ ฯ : บรรณาคาร , 2504), หน้า 89.

พญาธรรมปรีชาพิจรณาดูเหนพร้อมกันถบถ้วนบริบูรรณดีทฤฆายุสมสรสดิ ขอเดชะ[36]

บานแพนกราชนิติ ฉบับหลวง เขียนในรัชกาลที่ 3

วัน 6 ฯ 11 6 ค่ำ จุลศักราช 1167 ปีฉลูสัปตศก มหาแก้ว บาเรียญ ตรี วัดราชบุรณะ แปลพระราชนิติจากพระบาฬีภุกามถวายพระธรรมอุดม ได้ชำระแล้วข้าพระพุทธเจ้าขุนสุนทรโวหาร ชำระสอบ ครั้น ณ วัน 7 ฯ 13 10 ค่ำ จุลศักราช 1203 ปีกุญเอกศก ข้าพระพุทธเจ้า ขุนชำนาญ นิพนธ์ ชุบทูลเกล้าฯ ถวายขอเดชะ[37]

ในเนื้อหาคัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ท่านแปลจบลงที่เหตุการณ์พระเจ้ามหาเสนะทรงขุดสระ 16 แห่ง ซึ่งจะจบตรงกับคัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลของ W.Geiger[38] เพียงจะต่างกันตรงที่ว่าคัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลของพระยาธรรม-ปรีชา (แก้ว) มี 38 ปริเฉท[39] โดยระบุว่าปริเฉท 33 ไม่มีมาแต่เดิม แต่คัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลของ W.Geiger มีทั้งหมด 37 ปริเฉท และมีปริเฉทที่ 33 ด้วย ผู้เขียนมีความคิดว่าแท้ที่จริงคัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ควรที่จะมี 37 ปริเฉทตามอย่าง ฉบับของ W.Geiger

ทั้งนี้คงจะเป็นมีข้อผิดพลาดจากต้นฉบับที่พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) นำมาแปล คือมีการนับข้ามไป 1 ปริเฉท แทนที่ประเฉทที่ 32 แล้วจะเป็นปริเฉทที่ 33 กับข้ามเป็นปริเฉทที่ 34 โดยดูจากตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

---

[36] "จันทสุริยคติทีปนี", **ประชุมหนังสือเก่าภาคที่ 1** (กรุงเทพ : หอพระสมุดวชิรญาณ, 2459), หน้า 24 (มหาอำมาตย์โท หม่อนเจ้าปิยภักดีนารถ พิมพ์อุทิศส่วนกุศลถวายสนองพระเดชพระคุณพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวิษณุนารถนิภาธร ปีมะโรงอัฐศก พ.ศ.2459).

[37] มหาแก้วและพระญาณวิจิตร (สิทธิ โลจนานนท์) (ผู้แปล) **ราชนิติสาตร**, (กรุงเทพ : โรงพิมพ์เจริญผล, 2528) หน้า 51.(พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานทำบุญอายุครบรอบ 60 ปี **พระเทพวิสุทธิโมลี** (ช้อย มหาธีโร ป.ธ. 91)เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุราชบุรี).

[38] W.Geiger (tr.), **The Mahāvaṃsa**, p 271

[39] **พระยาธรรมปรีชา** (แปล), "คัมภีร์มหาวงส์" **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์เล่ม 1** , หน้า 471.

คัมภีร์มหาวงส์ ฉบับแปลพระยาธรรมปรีชา (แก้ว)	คัมภีร์มหาวงส์บาลี	Mahāvamsa (Geiger, W . [tr])
ธาตุนิธานปริเฉทที่ 31	ธาตุนิธาน 31	31 The Enshrining of the Relies-Chamber
ดุสิตปุรคมนปริเฉทที่ 32	ธาตุสิตปุรคมน 32	32 The Entrance into the Tusita-Heaven
ปริจเฉทที่ 33 ไม่มีมาแต่เดิม	ทสราชก 33	33 The Ten King
ทสราชกปริเฉทที่ 34	เอกาทสราชทีปน 34	34 The Eleven King
เอกาทสราชปริเฉทที่ 35	ทวาทสราชก 35	35 The Twelve King
ทวาทสราชกปริเฉทที่ 36	ตโยทสราชก 36	36 The Thirteen King
ตโยทสราชกปริเฉทที่ 37	มหาเสน 37	37 King Mahasena
มหาเสนราชปริเฉทที่ 38		
สัตตราชกปริเฉทที่ 37		

ตารางเปรียบที่ 8

จากเนื้อหาในปริเฉทที่ 32 ดุสิตปุรคมปริเฉท จบลงตอนที่พระเจ้าทุฏฐคามนีอภัยสิ้นพระชนม์ พอขึ้นปริเฉทที่ 34 ทสราชก ตามสำนวนแปลของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เนื้อหาจะเริ่มตรงที่พอเมื่อพระเจ้าทุฏฐคามนีอภัยสิ้นพระชนม์ จึงทูลเชิญพระดิสราชกุมารอนุชาพระเจ้าทุฏฐคมณีอภัยเสวยราชย์ทรงนามว่า พระเจ้าสัทธาติสสะ[40] จะเห็นได้ว่าเนื้อของปริเฉทที่ 32 กับปริเฉทที่ 34 ตามฉบับพระยาธรรมปรีชา(แก้ว) สอดรับกันพอดีและเหมือนกับเนื้อหาในคัมภีร์มหาวงส์ภาษาบาลี[41] และคัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลของ W.Geiger[42] เมื่อเป็นเช่นนี้จะพบว่าตั้งแต่ปริเฉท 34 เรื่อยลงมาของสำนวนแปลคัมภีร์มหาวงส์ของพระยาธรรมปรีชาจะเลื่อนลงไป 1 ปริเฉท เพราะคิดว่าปริเฉทที่ 33 ไม่มีมาแต่เดิม แต่แท้ที่จริงทสราชกปริเฉทในคัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) จะเป็นปริเฉทที่ 33 ไม่ใช่ 34 ตามอย่างที่คิดกัน เหตุที่มีการนับเคลื่อนไป 1 ปริเฉท

---

[40] เรื่องเดียวกัน,หน้า 429-430.

[41] มหานามเถโร, **มหาวโส ปฐโมภาโค** , หน้า 235-235.

[42] W.Geiger (tr.), **The Mahāvaṃsa**, p237-238.

ผู้เขียนสันนิษฐานว่าเป็นความเชื่อในรัตนโกสินทร์หรืออาจจะรวมไปถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย มีเหตุผลอีกประการที่ชี้ให้เห็นความผิดพลาดของต้นฉบับคัมภีร์มหาวงส์ที่นำมาใช้แปล คือ ในคัมภีร์มหาวงส์ ฉบับพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) จะบอกปุโรหิตของพระจันทคุปต พระอัยการพระเจ้าอโศกมหาราช ชื่อว่า ปาณักยะ แต่ตามฉบับภาษาบาลีและฉบับของ W.Geiger จะบอกว่าเป็นจาณักยะ ทั้งนี้จะเป็นการจารผิดในต้นฉบับที่นำมาแปลของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ทั้งนี้คงเป็นเพราะ ระหว่างตัว *"ช"* อักษรขอม กับตัว *"ป"* อักษรขอม ที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน

คราวพิมพ์คัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ในปี พ.ศ. 2462 เพื่อเป็นหนังสือที่ระลึกงานพระราชเพลิงศพมหาอำมาตย์โท พระยาอรรถการประสิทธิ์ (วิลเลียม แอลเฟรด คุณะดิลก) ปรากฏว่าคัมภีร์มหาวงส์ในการพิมพ์คราวนั้นจบลงที่ปริเฉทที่ 64 ทั้งนี้เพราะสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงบัญชาให้พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์) แปลเพิ่มเติมต่อจากคัมภีร์มหาวงส์สำนวนพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) [43] แต่ถ้านำส่วนที่แปลเพิ่มจากของพระยาธรรมปรีชาไปเทียบกับคัมภีร์มหาวงส์ของ Pali Text Society พิมพ์ จะพบว่าส่วนที่แปลเพิ่มขึ้นใหม่เป็นคัมภีร์จุฬวงส์ และเราจะพบว่าในส่วนที่แปลขึ้นใหม่มีบทที่ 37 ซ้ำ (ดูตารางที่ 8) คือ ปริเฉทที่ 37 แรก (ถ้านับตามพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) คือปริเฉทที่ 38) ซึ่งมีชื่อว่า มหาเสนปริเฉท ส่วนปริเฉทที่ 37 หลังมีชื่อว่าสัตตราชก ซึ่ง W.Geiger ถือว่า ปริเฉทที่ 37 สัตตราชกเป็นคาถาที่ 51 ของปริเฉท 37 มหาเสนปริเฉท ซึ่งถือว่าเป็นคัมภีร์จุฬวงส์[44] และปรากฏในคัมภีร์ศาสนวงศ์ซึ่งแต่งขึ้นในปลายราชวงศ์คองบองถือว่าในรัชกาลพระเจ้าพุทธทาส พระบิดาของพระเจ้ามหานามซึ่งตรงกับคาถาที่ 105-179 ของปริเฉทที่ 37 ตามแบบการนับของ W.Geiger เป็นคัมภีร์จุฬวงส์ [45] ส่วนเหตุที่คิดกันว่าส่วนที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์) เป็นคัมภีร์มหาวงส์ก็คงเพราะในตอนท้ายแต่ละปริเฉทพระเถระผู้ประพันธ์ได้แต่แต่งเลียนแบบคำสรุปตอนท้ายของพระมหานามเถระผู้ประพันธ์คัมภีร์มหาวงส์

---

[43] สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "คำนำคัมภีร์มหาวงส์" **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์เล่ม 1**, หน้า 17.

[44] W.Geiger (tr.), **TheCulavamsa** Vol I(London : The Pali Text Society, 1953),p,xxxI-xxxIII

[45] พระปัญญาสามี, ศาสนวงศ์ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2506), หน้า 40. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุทธาจารย์ (โสม ฉนฺโน) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 23 มีนาคม 2506)

อิทธิพลของคัมภีร์มหาวงส์ในงานวรรณกรรมและศิลปกรรม

นอกจากมีการแปลคัมภีร์มหาวงส์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแล้ว เนื้อหาของคัมภีร์มหาวงส์ยังให้อิทธิพลวรรณคดีบาลีในสมัยรัตนโกสินทร์ คือในเนื้อหาช่วงปฐมสังคีติถึงปัญจมสังคีติของคัมภีร์สังคีติยวงส์ซึ่งประพันธ์ขึ้นโดยสมเด็จพระพนรัตวัดพระเชตุพน ดังตัวอย่างที่ยกมา

เตน วุตฺตํ มหาวีเส *เหตุนั้นพระโปราณาจารย์เจ้า*
คนฺตฺวา มหาเทวเถโร *จึงกล่าวไว้ในคัมภีร์พระมหาวงศ์ว่า*
เทสํ มหิสมณฺฑลํ *"พระมหาเถรเจ้าไปสู่ประเทศมหิส*
สุตฺตนฺตํ เทวทูตฺ โส *มณฑล แล้วได้เทสนาพระเทวทูต*
กเถสิ ชนมชฺฌเก *สูตรในท่ามกลางฝูงชน ฯ* [46]

ซึ่งคาถาที่ยกมาตรงกับคาถาที่ 29 ปริเฉทที่ 12 ของคัมภีร์มหาวงส์

ส่วนในงานศิลปกรรมพบว่า ครั้งเมื่อสมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงสถาปนาพระที่นั่งพุทไธสวรรย์โปรดให้เขียนจิตรกรรมภาพพุทธประวัติไว้บนผนังระหว่างช่องหน้าต่าง (จิตรกรรมที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ในสภาพส่วนใหญ่ปัจจุบันได้มีการเขียนซ่อมในครั้งสมเด็จกรมพระราชวังบวรศักดิพลเสพย์) [47] ที่บริเวณเชิงผนังด้านล่างมีข้อความสั้น ๆ เขียนอธิบายภาพจิตรกรรมด้านบน ปรากฏว่าผนังที่ 11 มีข้อความเขียนอธิบายภาพว่า

" พระพุทธเจ้า ไ(ด้) ... แล้วเสด็จไปลังกาทวีป ธรมาน ...ยักษ์"

จากข้อความดังกล่าวพบว่าจิตรกรรมผนังที่ 11 (ภาพประกอบ) ที่พระที่นั่งพุทไธ-สวรรย์ควรที่จะนำเนื้อหาจากคัมภีร์มหาวงส์มาเขียน ทั้งนี้เพราะมีคัมภีร์ในพุทธศาสนาเถรวาทเดียวเท่านั้นที่กล่าวถึงการเสด็จไปลังกาของพระพุทธเจ้าคือคัมภีร์มหาวงส์ และใน

---

[46] สมเด็จพระพนรัต, **สังคีตยวงส์** (กรุงเทพ : โรงพิมพ์กรมศาสนา , 2521) ,หน้า 40.(ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (วน ฐิติญาณมหาเถร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาสวันที่ 3 ก.ค. 2521)

[47] กรมศิลปากร, **พระพุทธประวัติ จากจิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์** (กรุงเทพ : กรมศิลปากร, 2522) ภาพที่ 11.

คัมภีร์มหาวงส์กล่าวว่าเมื่อหลังจากพระพุทธเจ้าทรงทรมานชฎิล 3 พี่น้องจึงเสด็จไปยังลังกาทวีป ซึ่งในจิตรกรรมที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ เรื่องพระพุทธเจ้าเสด็จไปทรมานยักษ์ ณ ลังกาทวีปก็เขียนต่อจากจิตรกรรมตอนพระพุทธเจ้าทรงทรมาน ชฎิล 3 พี่น้อง จึงอาจที่จะถือว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ 11 ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์เป็นจิตรกรรมฝาผนังที่ยังปรากฏเหลืออยู่ในปัจจุบัน ว่าเป็นครั้งแรกที่ได้นำเรื่องราวจากคัมภีร์มหาวงส์ไปเขียน

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสันนิษฐานว่ามีการแปลคัมภีร์มหาวงส์ขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่งเพราะพบในบัญชีของแผนกบริการหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ มีคัมภีร์มหาวงส์ฉบับแปลรดน้ำเอก ระบุว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้าง มีเลขทะเบียนที่ 2446/1-14 ตู้ 11 ชั้น 1/2 และ 2446/15-27 ตู้ 11 ชั้น 1 / 2 คัมภีร์มหาวงส์ชุดนี้ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ในหอพระมณเฑียรธรรม สาเหตุที่มีการแปลคัมภีร์มหาวงส์ขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ 3 คงเป็นเพราะเหตุผลตามที่สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพให้ไว้ดังนี้

> *เมื่อในรัชกาลที่ 3 นั้นมีพระราชประสงค์จะให้แปลพระไตรปิฎกออกเปนภาษาไทย โปรดให้วางฎีการพระสงฆ์ที่ถวายเทศน์เวร ให้เทศน์เรื่องโดยลำดับพระไตรปิฎก ราชบัณฑิตส่งหนังสือฉบับหลวงไปพร้อมกับฎีกา ให้พระผู้จะเทศน์แปลแต่งเปนภาษาไทยสำหรับถวายเทศน์ ด้วยเหตุนี้หนังสือแปลร้อยที่มีอยู่ทุกวันนี้จึงสังเกตสำนวนได้ว่า โดยมากเปนหนังสือแปลครั้งรัชกาลที่ 3*[48]

และสาเหตุที่ 2 ในรัชกาลที่ 3 ปรากฏว่าได้มีการนำเรื่องราวในคัมภีร์มหาวงส์มาจารลงในแผ่นหินพร้อมทั้งเขียนภาพจิตรกรรมเรื่องมหาวงส์ประดับอยู่บนผนังเหนือกรอบหน้าต่างวิหารพระพุทธไสยาสน์วัดพระเชตุพนฯ[49]

เนื้อหาของคัมภีร์มหาวงส์จะต้องมีความสำคัญในสังคมไทย เพราะเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้นำสรรพวิชาความรู้ต่าง ๆ ไปจารบนแผ่นหินประดับไว้ใน

---

[48] สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานหอพระสมุด ,หน้า 8.

[49] **ประชุมศิลาจารึกวัดพระเชตุพน** (กรุงเทพ : กรมศิลปากร , 2517) หน้า 119-140. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พิมพ์พระราชทาน ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณณสิริ) , ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 23 เม.ย. 2517).

วัดพระเชตุพน ฯ ก็ได้เลือกคัมภีร์มหาวงส์ไปจารเป็นจารึก แทนที่จะนำวรรณคดีประเภทวงส์เรื่องอื่น ๆ เช่นชินกาลมาลีหรือถูปาวงส์ไปจารเป็นจารึก อายุของศิลาจารึกเรื่องคัมภีร์มหาวงส์และจิตรกรรมมหาวงส์ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ควรที่จะมีจารและเขียนขึ้นในราวปี พ.ศ. 2389-2390 เพราะโคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ พระนิพนธ์กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งนิพนธ์เสร็จในเดือนยี่ พ.ศ.2388 (ถือสงกรานต์เป็นขึ้นปีใหม่) ได้พรรณนาถึงจิตรกรรมและจารึกทั่วทั้งวัดพระเชตุพนฯ แต่มิได้กล่าวถึงจิตรกรรมและจารึกเรื่องคัมภีร์มหาวงส์แต่อย่างไร ดังนั้นจารึกเรื่องคัมภีร์มหาวงส์และจิตรกรรมเรื่องมหาวงส์จึงควรที่จะจารขึ้นและเขียนขึ้นหลังปี พ.ศ.2388 คือ พ.ศ.2389 และจารึกคัมภีร์มหาวงส์และจิตรกรรมเรื่องมหาวงส์จะต้องเสร็จก่อนปี พ.ศ. 2391 คือ ปีฉลองวัดพระเชตุพนฯ เมื่อปฏิสังขรณ์เสร็จ จารึกเริ่มเรื่องตั้งแต่พระเจ้าวังคราช ปริเฉทที่ 6 จนถึงพระเจ้าทุฏฐคามนีอภัยชนะพระเจ้าเอฬาทมิฬ ปริเฉทที่ 25[50] สาเหตุที่เริ่มเรื่องพระเจ้าวังคราชเพราะ

1. เรื่องราวก่อนปริเฉทที่ 6 คือ ตภาคตธิคมน, มหาสมมติวังส, ปฐมสังคีติ, ทุติยสังคีติและตติยสังคีติ ในตภาคตธิคมนและมหาสมมติวังสมีเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ ซึ่งจารึกที่ปรากฏอยู่วิหารทิศก็มีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติ[51]แล้วจึงไม่จำเป็นจะต้องจารซ้ำ ส่วนเนื้อหาตั้งแต่ปฐมสังคีตจนถึงตติยสังคีตได้นำไปจารเป็นจารึกพร้อมทั้งเป็นจิตรกรรมในหอไตรแล้ว [52] ดังนั้นจึงมาเริ่มจารึกในวิชยาคมปริเฉท
2. เนื้อหาในปริเฉทที่ 6 ถือว่าเป็นต้นเรื่องประวัติศาสตร์ของลังกาทวีปอย่างแท้จริง ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นใจความสำคัญของคัมภีร์มหาวงส์ ซึ่งจารึกแผ่นที่ 1 ของจารึกเรื่องมหาวงส์ที่วิหารพระพุทธไสยาสน์เองกล่าวว่า "ห้องนี้ต้นเรื่องมหาวงษ์"[53] และธรรมเนียมที่ถือว่าปริเฉทที่ 6 ของคัมภีร์มหาวงส์เป็นต้นเรื่องของลังกาทวีป ยังปรากฏในคัมภีร์โลกทีปกสาร

---

[50] เรื่องเดียวกัน,หน้า 217-296.

[51] เรื่องเดียวกัน,หน้า 91-118.

[52] เรื่องเดียวกัน,หน้า 28.

[53] เรื่องเดียวกัน,หน้า 119

แต่สาเหตุที่จบลงตรงที่ปริเฉทที่ 25 คงเป็นเพราะ

1) เนื้อหาของคัมภีร์มหาวงส์ ตั้งแต่ปริเฉทที่ 26-32 เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพระเจ้าทุฏฐคามนีอภัย ทรงสร้างมหาสถูปและบูรณะโลหปราสาท ไม่ปรากฏว่ามีการนำไปเขียนเป็นจิตรกรรมหรือไปจารเป็นจารึก แต่พอถึงปริเฉทที่ 33 (ถ้านับตามฉบับของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เป็นปริเฉทที่ 34) ซึ่งจะจบลงตอนที่พระเจ้าวัฏฏคามนีอภัยทำชำระสังคายนาพระไตรปิฎกซึ่งจารึกและจิตรกรรมที่หอไตรวัดพระเชตุพนฯจะเป็นเนื้อการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งพระเจ้าวัฏฏคามนีอภัย ดังนั้นจึงไม่นำมาจารเป็นจารึกในวิหารพระพุทธไสยาสน์ซ้ำอีก และอาจจะเป็นไปได้ว่าเนื้อหาตั้งแต่ปริเฉท 26-32 ตัดทิ้งไม่นำมาจารึก กรณีเช่นนี้มีตัวอย่างปรากฏในศิลาจารึกห้องที่ 16

> *แต่งราชสาส์นและเครื่องบรรณาการลงสำเภามาถวายพระเจ้าศรีธรรมโศกราช ณ เมืองปาฏลิบุตร ๆ ก็ถวายเครื่องราชาภิเษกไปยังลังกาทวีป กษัตริย์ทั้ง 2 ก็เป็นอทิฐสหายแก่กันวันหนึ่งพระเจ้าเทวานัมปิยติสเสด็จด้วยนางพระสนมและราชอำมาตย์ไปเล่นนักขัตฤกษ์ในน้ำ ขณะนั้นพระมหินท์เถรกับพระอรหันต์ทั้ง 4 รูป และพระสุมณสามเณรกับมัณฑกกุมารอันถึงอนาคามี พากันเหาะมาสู่ลังกาทวีป ฯ*[54]

เนื้อหาในช่วงต้นจนถึงกษัตริย์ทั้ง 2 ก็เป็นอทิฐสหายแก่กัน เป็นปริเฉทที่ 11 แต่พอมากล่าวถึงพระเจ้าเทวานัยปิยติสเสด็จด้วยนางพระสนมเป็นปริเฉทที่ 14 ซึ่งเนื้อหาในจารึกจะข้ามปริเฉทที่ 12-13 ดังนั้นส่วนเนื้อหาในปริเฉทที่ 34-37 คงอาจจะถูกตัดไปเช่นเดียวกัน

2) คงเป็นเพราะพื้นที่ผนังเหนือกรอบหน้าต่างวิหารพระพุทธไสยาสน์มีพื้นที่จำกัด ดังนั้นจึงจำเป็นต้องตัดทิ้งไปบ้าง

ลักษณะเนื้อหาของคัมภีร์มหาวงส์ที่นำไปจารเป็นจารึกประดับภายในวิหารพระพุทธไสยาสน์เป็นเรื่องย่อ ทั้งนี้เพราะถูกจำกัดโดยพื้นที่ของแผ่นศิลา และเนื้อหาของศิลาจารึกเรื่องมหาวงส์ก็ไม่ได้ใช้สำนวนแปลของของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ด้วยเหตุผลต่อไปนี้

---

[54] เรื่องเดียวกัน,หน้า 127.

1. เนื้อหาของคัมภีร์มหาวงส์ฉบับแปลสำนวนของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เป็นแบบแปลโดยใช้คัมภีร์วังสัฏฐปกาสินีเป็นต้นฉบับในบางปริเฉทและมีการเสริมความเห็นส่วนตัวไปบ้าง ถ้าใครที่ไม่สามารถแปลภาษาบาลีได้ก็จะไม่สามารถตรวจสอบได้ว่าส่วนใดคือส่วนที่เป็นส่วนที่วังสัฏฐปกาสินีเสริมความและส่วนใดไม่ใช่จึงเป็นการยากสำหรับการเลือกนำมาจารในศิลาจารึก และเนื้อหาของศิลาจารึกเรื่องมหาวงส์ที่วิหารพระพุทธไสยาสน์พบว่าไม่ปรากฏส่วนที่พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เสริมเข้ามา ดังนั้น ผู้เขียนคิดว่าเนื้อหาของศิลาจารึกเรื่องมหาวงส์ ควรที่จะได้มาจากคัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลในรัชกาลที่ 3 เพราะ มีคัมภีร์มหาวงส์ฉบับแปลที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จารซึ่งปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในหอพระมณเฑียรธรรม
2. เนื้อหาในศิลาจารึกเรื่องมหาวงส์มีรายละเอียดบางประการที่ไม่ตรงกับสำนวนแปลของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ห้องที่ 4

*เทวราชก็แปลงเป็นปริพาชกเอาด้ายมงคลสูต**สวมศีรษะ**ให้ถ้วนทุกคน*

ในศิลาจารึกบอกว่าสวมศีรษะ แต่ฉบับแปลของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) บอกว่าสวมข้อมือ[55]

ห้องที่ 16

*พระราชบุตรชื่อพระเจ้ามุตสิวได้ผ่านสมบัติ มีพระราชโอรส 10 พระองค์ พระเจ้ามุตสิวเสวยราชสมบัติได้ **60 ปีก็สวรรคต** พระเจ้าเทวานัมปิยดิศราชบุตรที่ 2 ได้ผ่านสมบัติ แก้วทองในมหาสุทร์และปัถพีก็ผุดขึ้น ทั้งลำไม้ไผ่วิเศษ 3 ประการก็ปรากฏมีในลังกาทวีป พระองค์จึงให้แต่งราชสาส์นและเครื่องบรรณาการลงสำเภามาถวายพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช ณ เมืองปาฏลิบุตร์ ๆ ก็ถวายเครื่องราชาภิเษกไปยังลังกาทวีปกษัตริย์ทั้ง 2 ก็เป็นอทิฐสหายแก่กัน*[56]

---

[55] เรื่องเดียวกัน,หน้า 120.

[56] เรื่องเดียวกัน,หน้า 127.

ในศิลาจารึกมหาวงส์บอกพระเจ้ามุตสิวเสวยราช 60 ปีสวรรคต ซึ่งจะตรงกับภาษาบาลีว่า 60 ปีสวรรคต (สฏฺฐิ วสฺสานิ)[57] แต่ฉบับของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) แปลว่า 16 ปีสวรรคต[58]

จากการสำรวจเอกสารโบราณ ณ หอไตร วัดเขายี่สาร จ.สมุทรสงคราม พบคัมภีร์มหาวงส์อยู่ 4 ชุด คือ สส.ยส.1 เป็นคัมภีร์มหาวงส์แปล 18 ผูกระบุผู้สร้างคือ ประสกดา และสีกาเจียนไม่ระบุปีสร้าง สส.ยส.112 เป็นมหาวงส์บาลีมี 13 ผูก สส.ยส. 196 มหาวงส์ 14 ผูกและสส.ยส.213 เป็นมหาวงส์แปล ยกศัพท์

ตัวอย่างการปริวรรต

มหาวงส์ฉบับ สส.ยส.1 ลานที่

นมสิตฺวานสมฺพุทฺธํ สุสุทฺธํ สชมหาวฺสมฺปวกฺขามิ พีเชอติวิฏฺฐารโตสำเฆโตวชิตน เตปีโปเสหิ ปสาทสำเวตกรำ ฯลฯ สเวตตำสุสุณาถต อหำ อันส่าข้า มหานามมเถโร ชื่อว่า มหานามมเถร นมสิตฺวาน ขอถวายนมัสสการ สมฺพุทฺธำ ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกยเจา อันตรัศรู ซึงพระจตุราริยสัตธัมมทัง 4 ดวยปัญญามักคัญญูญาณหาครู อาจารสังสอนพระองมีได ไชข้าพุทธิเจ้าจะถวายนมัสสการ แดสมเดจจพระพุทธิเจ้าสัพพัญญูห้ามีได ถวายนมัสสการทังพระนพพโลกอุดรธรัมมทั้ง 9 ประการแล พระอศดางพิยสัมเจา 8 จำพวก วกขามิ บัดนีจกลาว มหาวฺสำชื่อคำภีรพระมหาวำ สุสุทฺธำวฺสชำ อันบริสุทธิอันปราศจากโทด พานุนาธิการิกำอันมิไดยอร อันนักปราศเจ้าแตโบราณกล่าวไว เจอติวิฏฺฐารโต บ้างทิพิศดาร สำเขปโต บ้างทิย่อ วชิตนเตหิโทเสหิ หวังจะนำมาซึงความศุกขประโยชชน แลศวัตติทังปวง ปสาทสำเวตกรำ จักทำไหบังเกิดควาบ ประสาดวังเวด ไนรศแหงอัตถพรคำภีร สุณาถ ถาผูได ไดฟังแล้วจงยังอารมมนลงไห บังเกิดสังเวดแลเลื่อมไส ปุพเพกิร ดังจรูม้าแตไนกาลลกอร นราสโถ อันว่าสมเดจจมพระบรมมพิชิตมานโมลิโลกยเจ้าแห่งเรา เมือยังเทียวสแหสวงหาพระบรมาพิเสกสมโภทธิญาณยู นันทิโชหุตฺวา บังเกิดเปนพราหมน สุเมโธยณฑิตาวหโย นามปรากฏชือวาพระสุเมตบันดิดสริโภกขสมบัด เปนอันมาก แดไดพะพระบาทธยุคล สมเดจจพระบรมมไตรโลกยเจาเถิง 24 พระองฆ์ ทิปกกธาทีหิ ปีสมเดจจพระเจาทิปังกร

---

[57]ดูเพิ่มใน นิยะดา เหล่าสุนทร (ชำระ), **ประชุมศิลาจารึกวัดพระเชตุพน** (กรุงเทพ: ชนนิยม,2544) หน้า 205-206.

[58]พระยาธรรมปรีชา (แปล) "คัมภีร์มหาวงส์" **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์เล่ม 1,** หน้า 175.

สำมาสัพุทธิเจ้าเสียแล้ว ซึ่งเสสอสงไข เอโกโกณฑโย ยังมีสมเดจจพระพุทธิเจ้าพระนาม สมเดจจพระโกฑัญญูเจ้า อุปปชิ พระองค์ไดตรัสไนสารกัปป โพธิสตโต ครังนันสมเดจจ พระบรมจักกรพัตตราทิราชเจ้าธรัง

สส.ยส.1 จบลงมหาเสนขุดสระนับเป็นปริเฉทที่ 38 และมีข้อความภาษาบาลีเสริมเข้ามาว่า อิมายปญจติสาย ซึ่งข้อความภาษาบาลีที่ต่อด้วยนำมาจากคาถาในวังสัฏฐปกาสินี[59] และมหาวงส์สำนวนแปลฉบับสส.ยส.1 เป็นสำนวนแปลคนละสำนวนกับมหาวงส์ฉบับแปลของพระยาธรรมปรีชา

มหาวงส์ฉบับ สส.ยส.112 และสส.ยส.196 เป็นมหาวงส์บาลีไม่มีการแปล จบลงที่มหาเสนขุดสระนับเป็นปริเฉทที่ 38 และมีข้อความภาษาบาลีว่า อิมายปญจติ ซึ่งเป็นข้อความในวังสัฏฐปกาสินี[60]

มหาวงส์ฉบับ สส.ยส 213เป็นมหาวงส์แปลยกศัพท์ผูกสุดท้ายของ สส.ยส.213 หายจึงไม่ทราบว่านับมหาเสนราชาเป็นปริเฉทที่เท่าใดและในตัวใบลานก็ไม่มีการบอกว่าเป็นปริเฉทที่เท่าใด

ลักษณะความเหมือนกันระหว่างต้นฉบับคัมภีร์มหาวงส์ภาษาบาลีและคัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลที่ค้นพบ ณ หอไตรวัดเขายี่สารกับคัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลของพระยาธรรม-ปรีชา (แก้ว) คือ

1. จบตอนพระเจ้ามหาเสนขุดสระซึ่งถือว่าเป็นปริเฉทที่ 38
2. มีข้อความตอนท้ายของวังสัฏฐปกาสินีต่อท้าย

จากตัวอย่างของคัมภีร์มหาวงส์ที่ค้นพบที่หอไตร วัดเขายี่สาร ทำให้ผู้เขียนคิดว่าคงจะเป็นความเชื่อแต่โบราณที่เกิดขึ้นในประเทศไทยว่าคัมภีร์มหาวงส์มี 38 ปริเฉท ซึ่งปริเฉทที่ 33 หายไปเหมือนกับคัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลของพระยาธรรมปรีชา และจะจบด้วยคัมภีร์วังสัฏฐปกาสินี แต่อย่างไรก็ข้อเสนอนี้ควรที่จะมีการศึกษาต่อไปโดยจะต้องดูคัมภีร์มหาวงส์ที่เก็บรักษาไว้ในแผนกเอกสารโบราณและจารึกของหอสมุดแห่งชาติและคัมภีร์มหาวงส์ในล้านนา

อายุของคัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลที่พบที่วัดเขายี่สาร ยากต่อการกำหนดอายุว่าเป็นสำนวนแปลในพุทธศตวรรษที่เท่าใด นอกจะต้องศึกษาเปรียบเทียบกับสำนวนแปลใน

---

[59] Shridhar Vasudev Sohon:, **The Mahāvaṃs Ṭikā**, p 644.

[60] Ibid.

รัชกาลที่ 3 ซึ่งปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในหอพระมณเฑียรธรรมเพียงประการเดียวเท่านั้นเพราะบัญชีคัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปลในแผนกหอสมุดแห่งชาติไม่ได้ระบุปีที่สร้างหรือแปลแต่อย่างไร

ร่องรอยคัมภีร์จุฬวงศ์ในประเทศไทย

ตามบัญชีต้นฉบับคัมภีร์มหาวงส์ที่เก็บรักษาในแผนกบริการหนังสือตัวเขียนและจารึกกองหอสมุดแห่งชาติ พบว่าคัมภีร์มหาวงส์ภาษาบาลีฉบับที่จำนวนผูกมากสุด คือ คัมภีร์มหาวงส์เลขทะเบียนที่ 2242 ตู้ 10 ชั้น 213 มี 16 ผูก แต่จากหนังสือบาญชีคัมภีร์ภาษาบาลีแลภาษาสันสกฤต ของพระพินิจวรรณการบอกว่าคัมภีร์มหาวงส์มี 15 ผูก[61] ถ้าเทียบกับคัมภีร์มหาวงส์บาลีที่หอไตรวัดเขายี่สาร สส.ยส.196 มี 14 ผูก จะพบว่าไม่แตกต่างกันมาก ทั้งนี้จะต้องคิดมาตรฐานจำนวนใบลานแต่ผูกไม่เท่ากัน และลายมือก็มีขนาดต่างกัน ส่วนคัมภีร์มหาวงส์สำนวนแปล เทียบไม่ได้เพราะแบบฉบับการแปลไม่เหมือนกันทุกผูก ถ้าผูกไหนแปลร้อยจำนวนผูกจะมากแต่ถ้าฉบับใดแปลธรรมดาจำนวนผูกจะน้อย เป็นมีสิ่งที่พึงสังเกตอยู่อย่างหนึ่งจำนวนผูกที่พบในบัญชีของแผนกบริการหนังสือตัวเขียนและจารึกไม่เกิน 16 ผูก ซึ่งจะพบอยู่แค่ 1 ชุด เท่านั้น ดังนั้นแสดงว่าตามธรรมเนียมของไทยจะไม่นับคัมภีร์จุฬวงส์ไปรวมกับคัมภีร์มหาวงส์ เพราะว่าถ้านับรวมจำนวนผูกต้องมากกว่านี้ และในบัญชีของแผนกบริการหนังสือตัวเขียนและจารึกก็ไม่ปรากฏคัมภีร์จุฬวงส์แต่อย่างไร แต่การที่ไม่พบนี้ใช่ว่าในประเทศไทยจะปรากฏคัมภีร์จุฬวงส์นั้นไม่ได้เพียงแต่ไม่นิยม เพราะ

1) ในเขตอรัญญิกของเมืองเก่าสุโขทัย มีวัด ๆ หนึ่งชื่อว่าศรีโทลซึ่งปรากฏในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงภาษาเขมรความว่า "พระมหาเถร ผู้ทรงพระไตรปิฎกมาจากลังกาทวีปประจำอยู่...สีโทลโดยทิศทักษิณของป่ามะม่วง (เขียน) พระคาถาไว้สรรเสริญพระเกียรติยศทั้งปวง" สีโทลมณฑปมีปรากฏในคัมภีร์จุฬวงส์บอกในเขตมหาวิหาร ซึ่งพระเจ้าปรากรมพาหุ[62] เป็นผู้สร้าง

---

[61] พระพินิจวรรณการ (แสง สาลิตุล เปรียญ) และพราหมณ์ มุ กุปปุสสวามีอารย. **บัญชีคัมภีร์ภาษาบาลีแลภาษาสันสกฤต** .(กรุงเทพ : หอพระสมุดวชิรญาณ, 2464), หน้า41.

[62] W.Geiger (tr.), **TheCulavamsa Vol II** . London : The Pali ; Text Society, 1953,p14.

2) ในคัมภีร์สัทธัมมสังคหะที่รจนาขึ้นโดยพระธัมมกิตติสามีที่กรุงศรีอยุธยาจากการเปรียบเทียบคาถาในสัทธัมมสังคหะตรงกับคาถาในคัมภีร์จุฬวงส์[63]

3) ในคัมภีร์สังคีติยวงส์ที่รจนาขึ้นโดยสมเด็จพระพนรัตวัดพระเชตุพน ฯ ในปริเฉทที่ 2 ว่าด้วย พระพุทธโฆษาจารย์ไปลังกา มีคาถาบางคาถาได้ลอกมาจากคัมภีร์จุฬวงส์ ดังคาถาต่อไปนี้

โพธิมณฺฑลสมิปมฺหิ ชาโต พฺราหมณมาณโว
วิชฺชาสิปฺปกุลาทีหิ ตีสุ เวทสุ ปารคู

คาถานี้ตรงกับคาถาในคัมภีร์จุฬวงส์ ปริเฉทที่ 1 คาถาที่ 178 ตามฉบับแปลของ W. Geiger

พุทฺธสสฺวิย คมฺภีรำ โฆสตฺตานำ วิยากรำ
พุทฺธโฆสโสติ โส โหติ พุทฺโธวิย มหิตเลติ

คาถานี้ตรงกับคาถาในคัมภีร์จุฬวงส์ ปริเฉทที่ 1 คาถาที่ 187 ตามฉบับแปลของ W. Geiger

---

[63] "บทนำของคัมภีร์มหาวงส์" **มหาว์โส ปฐโมภาโค** ,หน้า 28-29.

บรรณานุกรม

ก่องแก้ว วีรประจักษ์และคณะ. **สารนิเทศจาคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา**. รายงานการวิจัย เสนอต่อกรมศิลปากร พ.ศ. 2538 (เอกสารอัดสำเนา).

แก้ว,มหาและญาณวิจิตร,พระ(สิทธ โลจนานนท์) (ผู้แปล). **ราชนิติสาตร**. กรุงเทพ : โรงพิมพ์เจริญผล, 2528 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานทำบุญอายุครบรอบ 60 ปี พระเทพวิสุทธิโมลี (ช้อย มหาธีโร ป.ธ.9))

"จันทสุริยคติทีปนี." **ประชุมหนังสือเก่าเล่ม 1**. กรุงเทพ : หอพระสมุดวชิรญาณ, 2459. (มหาอำมาตย์โทหม่อมเจ้า ปิยภักดีนาถ พิมพ์อุทิศส่วนกุศลถวายสนองพระเดชพระคุณพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวิษณุนาถนิภาธร ปีมะโรงอัฐศก. พ.ศ. 2459).

จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพ : กรมศิลปากร, 2528.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา. **ตำนานหอพระสมุด**. กรุงเทพ : อักษรเจริญทัศน์,2511 (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระอินทเบญจ (สะราคำ วัตถา) ณ. เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 22 ตุลาคม 2512)

_____. **เรื่องประวัติวัดมหาธาตุ**. กรุงเทพ : หอสมุดวชิรญาณ, 2461.

_____. "คำนำคัมภีร์มหาวงส์." **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์เล่ม 1**. กรุงเทพ: กรมศิลปากร, 2543.

ทีปวโส ลำปาง : สำนักท่ามะโอ, 2528.

ธรรมปรีชา,พระยา (แปล). "คัมภีร์มหาวงส์" **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์เล่ม 1**. กรุงเทพ : กรมศิลปากร,2534.

_____. (แปล). "คัมภีร์รัตนพิมพวงส์" **ตำนานพระแก้วมรกต**. กรุงเทพ : บรรณาคาร,2504.

นิยะดา เหล่าสุนทร. **การฟื้นฟูอักษรศาสตร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช**. กรุงเทพ : แม่คำผาง,2539.

นิยะดา เหล่าสุนทร (ชำระ). **ประชุมศิลาจารึกวัดพระเชตุพน** กรุงเทพ : ชนนิยม, 2544. (คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกสมโภชหิรัญบัฏและฉลองอายุวัฒนมงคล 84 ปี พระธรรมปัญญาบดี (ถาวร ติสสานุกโร ป.ธ.) เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน ฯ)

ปัญญาสามี, พระ . **ศาสนวงศ์**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2506. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุทธาจารย์ (โสม ฉนฺโน) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 23 มีนาคม 2506)

ประชุมศิลาจารึกวัดพระเชตุพน. กรุงเทพ : กรมศิลปากร,2517. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พิมพ์พระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณณสิริ) ณ เมรุพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 23 เม.ย. 2517)

พนรัต, สมเด็จพระ. **สังคีติยวงส์**. กรุงเทพ : โรงพิมพ์กรมศาสนา,2521. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุฒาจารย์ ณ เมรุพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 3 ก.ค. 2521).

พระคัมภีร์ถูปวงศ์. กรุงเทพ : กรมศิลปากร, 2511. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางอนุ ทองไข่มุกต์ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 27 มี.ค. 2511)

พินิจวรรณการ, พระ (แสง สาลิตุล เปรียญ) และพราหมณ์ มุ กุปปุสสวามี อารย. **บาญชีคัมภีร์ภาษาบาลีแลภาษาสันสกฤต** กรุงเทพ : หอสมุดวชิรญาณ, 2464. (กรรมการหอพระสมุด ฯ ให้พิมพ์ในงานเฉลิมพระชันษาซายิด สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระมหาสมณะ)

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. "เจดีย์ยุทธหัตถีมีจริงหรือ." **เจดีย์ยุทธหัตถีมีจริงหรือ**. กรุงเทพ : ศิลปวัฒนธรรม, 2539.

มหาวโส ปฐโมภาโค. กรุงเทพ : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2540.

ศิลปากร,กรม. **พระพุทธประวัติจากจิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์**. กรุงเทพ : กรมศิลปากร,2522.

สิริมังคลาจารย์,พระ. **จักรวาฬทีปนี**. แปลโดยทินกร ทองเสวต. กรุงเทพ : กรมศิลปากร,2523.

แสง มนวิทูร. "คำนำชินกาลมาลีปกรณ์" **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์เล่ม 4** . กรุงเทพ : กรมศิลปากร, 2539.

Geiger , W. **The Cùḷavaṃsa I**. London : The Pali Text Society,1953.

_____. **The Cùḷavaṃsa II**. London : The Pali Text Society,1953.

_____. **The Dīpavaṃsa and Mahāvaṃsa and their Historical Development in Ceylon**, tr. M.Coomaraswmy. Colombo : HC. Cettle Government Printer,1908.

Geiger , W. [tr] **Mahāvaṃsa**. London : The Pali Text Society , 1964.

Malalasekera. **The Pali Literature of Ceylon**. Ceylon : M.D. Gunasena & Co.Ltd,1985.

Ray, H.C [ed]. **History of Ceylon Vol I** Colombo : Ceylon University Press, 1959.

Sohoni, Shridhar Vasudev, [ed] **The Mahāvaṃs Ṭikā**. Patna : Nava Nalanda Mahavihara,1971.

Turnour,G. **Translatron of the Mahāvaṃsa Vol I**. Ceylon : n.p.,1837.

ภาพประกอบ

ภาพจิตรกรรมตอนพระพุทธเจ้าทรมานยักษ์ที่เกาะลังกาทวีปในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
จากหนังสือเรื่อง
พระพุทธประวัติจากจิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพ:กรมศิลปากร, 2522